... ایا پانبو ونځ لی د بیدارۍ ...
و باندی خو نه اخلی ؟

هو ( ) یا ( )

[۱۵] آیا تاو دغو پوښتنو ته په ښه
ډ ښتنۍ توګه سره جوابونه ورکړیدی او
که دی فقط پرهغو شمارو بانــدی فیصله

... نوستا وضعیت د او یوا له دی په ډیرو حالاتو
کی تر کوچنیوالی او، که چیری ستا شماره
تر ۱۶ کښته وی نو ته باید په حقیقت کی
د ښیلو انجنیوا لانو لخوا څخــه تسلی
حاصله کی ؛ [بای]

... د ارمسئولیت طوق ته پر څه په غاړه
که غواړی زما څوی دی د بل چا څوی کمزور نوی
دده د بیزره ...
حقوق د شریت د «باور» ولی ... غیر تحدرانه ... وی

بنزین

دداخلی شریاتورا اپیز

بنزین یو له جملی څخه د پطرولو داقسامو دی چه په ښه شان تصفیه شویدی لاکن قیمت ئی نسبت و نورو پطرولو ته ګران دی بنزین د پاکو لو لپاره ډیر اعلی شی دی او د نورو دګریسو او د تیلو غړو داغو نو دلیری کو لو لپاره او یا د یو ستکو د ... د پاکو لو لپاره ښه مناسبه ماده ده څنګه چه د پطرول نسبت د موټر او طیاره ... نه د کور د دریشی ګانو او دا ډول ... د پاکو لو لپاره مناسب نه دی ... داسی شیان دی باید په سپریتو کښی غوټه شی.

اساس خلکو یدی بوه کړی چه پر آزادی غوښتل انتخابی دولت بورژوازي رقابت د بورژوازی مطبوعاتو آزادي بورژوازی حقوقو باندی لعنت وکوي او ددوی دپاره هیڅ فائده نلاري بلکه دا خطر لا ور سره تړلی دی چه ټول خپل شیان دی د لاسه ورکی. المانی سوسیالزم په لازمه موقعو کی داهیرول فرانسوی انتقاد چه خپله دی. دهغه انعکاس بی روحه تقلید او د بورژوازی جامعی د مادی حیات د شرایطو او دهغه متناسب سیاسی ساختمان یا دهغو ټولو مقدماتو لرو به پیدا شوی ؤ چه المانیا ئی تازه په لاس راوستل غوښتل دغه سوسیالزم د المان د استبدادی حکومتو نو او دهغو د ملګرو دپاره لکه کشیشان د ښوونځیو مربیون جاهل یو فکریان اداري مامورینو دپاره او بورژوازي تهدید او او تعرض پرضد یو ښه وسیله وه دغه سوسیالزم یوه داسی داوور کو نکی غمچینه

ضد باندی د یوی ښی اصلحی منزلت درلود دالمان ...
پاره هم مستقیما ښه وسیله وه.

په المان کی داوسنی اجتماعی ترتیباتو حقیقی پایه د ۱۸...
بورژوازیان دی چه دهغه وخت راهیسی ئی بیا تر اوسه پوری نو...
کړیدی د کوچنی بورژوازیانو ساتل عینا دغه اوس په المان کی
بورژوازیان یدی ویره کی دی چه ددوي موجودیت به د بور...
صنعتي او سیاسی سلطی او هم د سرمایه د تمرکز از ...لتاریا...
منځه ولاړ سي حقیقی سوسیالزم ددوی په نظر دا دي چه په یو...
وولی ځکه نو دعمومی ناجورتیا په خپرئی تیتوالی وکي دغ...
دخیالی تارونه څخه او بدل شوي او دفصاحت په ښکلو او ...
شوی او ددیرو او ښکر یه واسطه سره پربول شوي په المانی...

لیس کمثله شیء وهو السمیع البصیر

الحمد لله رب العالمین که درین ایام باسعادت قصیده سراپا فصاحت متعلق
در عقاید مذهب اهلسنت والجماعت اخوند درویزه ننگرهاری علیه الرحمة الله الباری

شرح قصیده امالی

سنه ۱۳۵۶ھ

سنه ۱۹۳۷ء

حاجی محمد نبی و عبدالحی تاجران کتب
بازار ارگ۔ قندهار (افغانستان)

بسم الله الرحمن الرحیم

حمد بیحد وثنائے بیعد مر خدائے را که سزاوار حمد وثنا است ودرود نامعدود وسلام نامحدود بران سید صاحب مقام محمود که فخر عالم ومفخر آدم دبر آل واصحاب او باد ۔ اما بعد میگوید فقیر الی الله الباری اخوند درویزه ننگرهاری غفر الله له ولوالدیه که چون قصیده امالی که منسوب ست بسوئے محمد نجم الدین عمر النسفی و بعضے الفاظ درین قصیده ظاهر المعنے نبوده بخاطر این فقیر رسیده که موافق حوصله خود چیزے بیان آن معنی نماید که خوانند را بافهم معنی ذوق دست میدهد هر چند معانی آن باین فقیر بے بضاعت دست نمیدهد اما شرط عشق آنست که از نارسائی مطلوب دست از طلب باز ندارد لهذا چیزے نوشت از جناب الهیٰ چنان امید وارم که چون بخلوص اعتقاد نوشتم این بضاعت مزجات قبول گردد خواننده وبیننده وشنونده دعائے خیر درحق این فقیر عاصی بکند والله الموفق للاتمام والسداد

یَقُوْلُ الْعَبْدُ فِیْ بَدْءِ الْاَمَالِیْ لِتَوْحِیْدٍ بِنَظْمٍ کَالَّلاٰلِیْ

بدء آغاز را گویند وامالی جمع املاء است وآن بیان کردن را گویند ومراد از توحید علم توحید ست وعلم ایمان را نیز گویند ولالی جمع لؤلؤ است وآن گوهر را گویند یعنی میگوید این بنده خدا که مصنف این کتاب است ونام او محمد ولی ست در آغاز بیان از برائے شناخت چگونگی ایمان وعقاید اسلام که بنظم است همچون در سفته مے باشد قوله

مَلِیْکٌ مَالِكٌ مَوْلَی الْمَوَالِیْ لَهٗ وَصْفُ التَّکَبُّرِ وَالتَّعَالِیْ

یعنے آن خدا یکه بادشاه بادشاهان ست وخداوند خداوندان مر او را سزد بزرگی وبرتری پس بغیر الله تعالے دیگرے را نشاید بزرگی وبرتری وهمچنین هیچکس را نشاید که خود را بزرگ تر وبرتر از دیگرے داند چنانچه مخبر صادق فرموده صلے الله علیه وسلم من

سه یعنے شارحین این قصیده نام ناظم عبد السراج الدین الاوشی نوشته ۱۲

له قوله الموالی جمع مولی وهو من الفاظ الاضداد یطلق علی السید والمالک کما یطلق علی العبد والمملوک فاذا اعتبر معنے السید والمالک یکون معناه مالک العبید وسیدهم او یکون معناه الملک الملک وسیدهم ۱۲

محمد دین

بسم اللہ الرحمن الرحیم

جرے مجرے البولین فکیف تکبر یعنی ہر کہ از دو راہ بول بیرون آمدہ باشد چگونہ تکبر کند نقل است کہ ہر گناہ بندہ را اللہ تعالے مے بخشد اما گناہ تکبر را نمی بخشد زیرا کہ تکبر صفت خدائے است پس تکبر کردن با خدائے برابری باشد چنانچہ آدم پیغمبر صلوات اللہ علیہ نافرمانی کرد آمرزیدہ شد داما شیطان علیہ اللعنت تکبر کرد و بلعنت گرفت قولہ

اِلٰہُ الْخَلْقِ مَوْلٰنَا قَدِیْمٌ وَمَوْصُوْفٌ بِاَوْصَافِ الْکَمَالِ

الٰہ معبود را گویند خلق یعنے مخلوق ست مولیٰ مالک ناصر را گویند قدیم آنرا گویند کہ ہستی اورا ہیچ گاہ نیستی نبودہ باشد کمال تمام را گویند یعنی خدائے مخلوقات و خداوند ما قدیم ست تا اگر کسے گمان برد کہ خدائے تعالی از کے باز خدائے شدہ و یا کسے گمان برد کہ پیش از خدائے دیگر چیزے باشد باین گمان کافر گردد زیرا کہ خدا یتعالے ہمیشہ قدیم بود پس او را ہم خدائے خدائے دیگر پیدا کردہ بود و پیدا کردہ شدہ لائق خدائے نباشد و آنخدائے صفت کردہ شدہ ست بصفت ہائے کمال و کمال آنرا گویند کہ نقصان نداشتہ باشد چنانکہ زندگی و دانائی و بینائی و شنوائی و غیر ذالک این صفات خدائے اند اگر نقصان در وصف او جائز بودے پس گاہی زندہ بودے و گاہے مردہ گاہے دانا گاہے نادان گاہے بینا و گاہے نابینا درین گمان کفر ست تا اگر کسے گوید کہ فلان را خدائے فراموش کرد کافر گردد زیرا کہ دانائے فراموشی نیست و این ہم نیست کہ خدا یتعالے گاہے بشنود و گاہے نشنود و گاہے ببیند و گاہے نبیند تا اگر در شب تار ریک مورچہ سیاہ برنگ سیاہ برود بصفت شنوائی آواز از پائے او بشنود و بصفت بینائی مغز استخوان او را ببیند؛ مسئلہ باید دانست کہ چنانچہ ذات خدا یتعالے قدیم ست صفت ہائے او نیز قدیم اند و دوازدہ صفت کہ از دانستن آن مسلمان را ناچار ست حیات و علم و قدرت و ارادت و سمع و بصر و کلام و مشیت و بیچون و بیچگونہ و بے عیب و بے نقصان

قولہ

ھُوَ الْحَیُّ الْمُدَبِّرُ کُلَّ اَمْرٍ ھُوَ الْحَقُّ الْمُقَدِّرُ ذُوالْجَلَالِ

حی زندہ را گویند مدبر تدبیر کنندہ را گویند حق چیزے را گویند کہ باطل نباشد و نیز حق راست را گویند و حق خدا را نیز گویند مقدر اندازہ کنندہ را گویند و جلال بزرگی را گویند یعنی آن خدائے ست

طہ قولہ الہ الخلق الٰہ الٰہ فعال بمعنے المفعول کالکتاب بمعنے المکتوب من قولہم الہ یالہ الہۃ اذا عبد وسمی الہالانہ احق ان یکون معبودا وہو اسم جنس یتناولہ المعبود بحق و غیرہ اللانہ غلب علیہ اول غلبۃ النجم علی الثریا مع انہ اسم لکل کوکب کذا فی شرح الاولی ۱۲ منہ ثم اعلم ان اللہ تعالے یوصف بالحیاۃ والعلم والقدرۃ والارادۃ والسمع والبصر والکلام فوصف انا نعلم بہذہ الاوصاف الکاملۃ مقالتہ ۱۲ محمد حسن ۱۲ منہ لبست اوصاف الکمال زاد ارمزی لیصح ان یقدر وتعلیم للذات

بالعاقبۃ والحق الثابت کونہ وجود المقدر انہ القدرۃ ذوالجلال صاحب العظمۃ ۱۲ شرح الاولی

زنده که تدبیر کننده هر کارے ست وآن خدا ست که لائق خدائے ست واندازه کننده همه چیزها ست خداوند بزرگی ست یعنی همه چیزها که شدند همه را الله تعالے درازل اندازه کرده بود که چنین خواهد شد الحال ازان کم وبیش نے شود قوله

مُرِیْدُ الْخَیْرِ وَالشَّرِّ الْقَبِیْحِ ؎ وَلٰکِنْ لَیْسَ یَرْضٰی بِالْمُحَالِ

مرید خواهنده را گویند خیر نیکے را گویند قبیح بد وزشت را گویند رضا نیک پنداشتن چیز را گویند محال چیزے را گویند که هستی او روا نباشد ومراد از محال اینجا کفر وگناه کبیرا ست مانند کرد کفر وگناه را به محال زیرا که اگر مومنی عاقل تفکر کند هرگز کفر وگناه نخواهد کرد پس ظاهر شدن کفر وگناه از مومن حقانی محال ست یعنی هرچه از نیکی وبدی که از وجود بنده پیدا می شود همه را الله تعالے درازل خواسته بود که فلان بنده آن مقدار نیکی خواهد کرد وآن مقدار بدی خواهد کرد واین خواست ازل را ارادت گویند الحال نیز چنانکه بندگان در فعل خود خواهش دارند الله تعالے هم چنان در افعال ایشان خواهش دارد که این خواهش خدائے تعالیٰ را مشیت گویند وخواهش بندگان را اختیار گویند ولیکن خدا یتعالیٰ به بدی بزرگان راضی نیست پس نیکی بخواهش ومشیت وبرضائے وے ست اما بدی بخواست وے هست لیکن برضائے وے نیست پس بنده اگر نیکی بکند برضائے خدا تعالیٰ کرده باشد ازان جهت ثواب یابد واگر بدی کند خدا یتعالیٰ را نا رضا کرده باشد ازآن عذاب یابد مسئله اگر شخصے در وقت بدی کردن بگوید که این کار برضائے خدا یتعالیٰ میکنم کافر گردد زیرا که خدا یتعالیٰ را به بدی راضی دانستن خلاف مذهب سنت وجماعت ست وخلاف نمودن مذهب وجماعت را کفر باشد لقوله علیه السلام من تاخر عن الجماعة قدر شبر فقد خلع ربقة الاسلام عن عنقه یعنے هر که سخن مذهب سنت وجماعت را خلاف نماید پس بتحقیق گلوبند اسلام را از گردن خود بیرون آورده باشد مسئله هرچه پیغمبر صلے الله علیه وسلم کرده باشد ویا گفته باشد وبعد از پیغمبر علیه السلام هرچه یاران او گفته باشد ویا کرده باشد وبعد ازان امامان دین بران رفته باشند آنرا مذهب اهل سنت وجماعت

؎ قوله مرید آه المرید فی اللغة الطالب وفی الاصطلاح المخصص المفعولات بوجه دون وجه ووقت دون وقت ومحترم والخیر با الطاعة والشر بالمعصیة والقبیح هو الکائن علے وجه لا یمیل الیه الطبع ولا یقبله النفس والمحال قیل اے معقول من جهة الصواب الی غیره ویراد به فی الاصطلاح ما یقتضی الفساد کذا فی شرح الاوشی لکاتبه محمد حسن ؎ یعنے هر که پس ماند از جماعت بقدر یک بالشت پس کشید او از گردن خود قلاده اسلام ۱۲

میگویند مسئلہ نباید گفت کہ چون ہمہ ہا را خدائے عز وجل در ازل اندازہ کردہ بود پس الحال جہد وکوشش نکنم کہ این سخن مخالف مذہب اہل سنت وجماعت ست زیرا کہ اگرچہ ہمہ چیزہا را در ازل اللہ تعالے اندازہ کردہ اما الحال مایان را عقل وفکر واختیار دادہ بانام کردہ اگر عقل وفکر بکنید واختیار نیکی بکنید ثواب خواہد یافت واگر عقل وفکر نکنید عذاب خواہید یافت قولہ

صِفَاتُ اللّٰہِ لَیْسَتْ عَیْنَ ذَاتٍ وَلَاغَیْرًا سِوَاہُ ذَا انْفِصَالٖ

یعنے صفتہائے خدا تعالے نہ عین ذات اند ونہ غیر از ذات اند کہ جدا باشند از ذات وصفتہائے او این ست کہ زندہ ودانا وشنوا وگویا وارادہ ومشیت وغیر ذلک پس این صفتہا ازان روے کہ در حساب بسیار اند وذات یک است پس گویا کہ غیر ذات اند اما ازان روے کہ ہمان از یک ذات اند وبا ذات قدیم کہ وجود علیحدہ ندارد پس عین اند پس ازین جہت نہ عین گویند ونہ غیر مسئلہ آنچہ بعضے عوام گویند کہ آسمانہا وزمینہا وآدمیان وجانوران ہمہ صفات خدا تعالے عز وجل اند ویا فلان چیز مخلوق صفت خدا تعالے ست باین سخن کافر گردد زیرا کہ این ہمہ چیزہا مخلوقات خدا اند وتغیر وتبدل مے یابند ونو پیدا شدہ اند اما صفات خدا تعالے قدیم اند وتبدیل نے یابند قولہ

صِفَاتُ الذَّاتِ وَالْاَفْعَالِ طُرًّا [1] قَدِیْمَاتٌ مَصُوْنَاتُ الزَّوَالٖ

طرا ہمگی را گویند مصون نگاہ داشتہ را گویند یعنے خدا تعالے را صفات ذاتیہ ست وفعلیہ ست ہر ہمہ قدیم اند وزوال ندارند صفات ذاتیہ آنکہ ذات او را بدان بستایند چنانکہ زندگی ودانائی وبینائی وشنوائی وغیر ذلک وصفات فعلیہ آنکہ کنندگی او را بدان یاد کنند چنانچہ خالق کنندۂ خلق گویند ورب پروردندہ مخلوقات را گویند وغیر ذلک پس نزدیک اہل سنت وجماعت ہمہ صفات ذاتیہ وصفات فعلیہ قدیم اند اما بعضے گمراہان میگویند کہ چون خدائے عز خلق را پیدا نکردہ بود صفت خالقے او را نبود این کفر تمام ست زیرا کہ قدیم را نو پیدا گفتن کفر بود پس صفات فعلیہ ہم قدیم اند بدلیل آنکہ اگر کسے آہنگری دانستہ باشد اگرچہ آہنگری نکند مر او را آہنگر گویند

[Margin notes:]
[1] قولہ طرا ای صفات الذات کالحی والعلیم والافعال کالخالق والرازق کلہا قدیمات اھ محمد حسن — قولہ قدیمات امکان قیل نیہ قول بالقدم وہو محال لان القدیم ہو اللہ تعالی فالقول بالقدما بالالہیۃ قیل ہذا اذا کان کل قدیم من القدما قائما بذاتہ موصوفا بصفات الالوہیۃ ونحن لا نقول کذا فی الشرح القصیدۃ اھ محمد حسن — ما خلد علیم سمیع بصیر وغیرہ ازین اہ — آمدہ صفحہ کا پہلا حاشیہ — قولہ شیخنا اہ یوسف اللہ تعالی بانہ شئ لا کاسم الموجود الثابت لیکون شیئا لا کالاشیاء لانہ تعالی شئ حب الوجود مستحیل العدم وغیرہ من الاشیاء جائز الوجود والفساد قولہ خال ای عارفان قیل لمحال لنفت الالات لانہ موصوف بالخلود عن الفنا وصفہ الموصوف فی الاعراب فینبغی ان یقول خالیا کما یقال رأیت رجلا حالا فلا قیل ہو کما ذکرت والجر للتکلیم الا ادحل حال لسقب اہ اللدرنی...

تُسَمّی اللهَ شَیئًا لَا کَشَیئٍ ذَاتًا عَنْ جِهَاتِ السِّتِّ خَالِی

شئ چیز را گویند که هست و ثابت باشد وجود او و ذات وجود را گویند و جهات ستہ جهت هاے شش گانه را گویند چنانکه بالا و پائین و پیش و پس و راست و چپ یعنی خدا را چیز گفتن رواست و ذات گفتن رواست زیرا که چیز آن را گویند که هست باشد و ذات وجود را گویند و خدا را وجود لا فنا هست اما وجود باشد او را البته شش جهت باشد اما وجود الله تعالی را این نوع شش جهت نیست زیرا که هر وجود یرا که شش جهت باشد او را حدود ے باشد پس وجود الله تعالے را حدے نیست و هم چنین وجود الله تعالے در شش جهت نباید دانست چنانکه بالا و پائین و پیش و پس و راست و چپ بدلیل آنکه اگر خدا تعالے بالا بود کار زمینها ویران شدے و اگر در زمین بود کار آسمانها ویران شدے چنانکه در دنیا هر چند پادشاه عظیم باشد همان حد و حدود که با نزدیک است آن آباد میباشد و آنچه از وے دور است خلل میباید و ملک ویران میشود هم چنانکه خدا تعالے در شش جهت نیست و همچنان در چیزے نیست بدلیل آنکه آنچه در چیز باشد عاجز باشد و عاجز را خداے دانستن کفر باشد تا اگر کسے خدا تعالے را در چیزے داند کافر گردد قوله

وَلَیسَ الاِسْمُ غَیرًا لِلْمُسَمّٰی لَدٰی اَهْلِ الْبَصِیرَةِ خَیرِ آلِ

اسم نام را گویند و مسمی نامیده شده را گویند اهل کسان را گویند و نیز کسان سرا و مرد را گویند و بصیرت بینائی را گویند یعنی نام غیر از نامیده شده نیست نزدیک اهل بینش که بهترین مردمان اند یعنی اهل سنت و جماعت چنانکه الله نام است و غیره از وجود بدلیل آنکه اگر غیر از وجود بودے پس ایمان هیچکس در عالم درست نشدے چنانکه اگر کافر بگوید ایمان آوردم به الله تعالی مسلمان میشود اگر این نام عین وجود نبودے پس ایمان بنام درست نبودے بوجود الله تعالے پس مسلمان نشدے اما چون کافر بگوید ایمان آوردم به الله تعالے مسلمان میشود پس معلوم شد که این نام عین وجود است و بدلیل دیگر غیر از وجود هست چنانکه اگر کسے الله بر زبان راند و یا بر کاغذ نویسد وجود الله تعالے همان جا مقید نگردد پس نام را نه عین نامیده

۵۲ ولیس الاسم قال الشیخ عبد الکریم بن ابراهیم الجیلی فی کتابه المسمی بالانسان الکامل الاسم ما یعین المسمی فی الفهم ویصوره فی الخیال ویحضره فی الوهم ویدبره فی الفکر ویحفظه فی الذکر ویوجده فی العقل نسبته من المسمی کنسبة الظاهر من الباطن فهو بهذا الاعتبار عین المسمی انتهی قال مولانا حسین بن علی فی شرح علی هذه القصیدة ثم اعلم انه قال اهل الحق ان الاسم عین المسمی قال المعتزلة غیرها وتقریر ان من ذکر بسم الله قیل ذکره ام ذکر غیره فمن جعل الاسم غیره جعل علیه یقول ذکره وثمرة الاختلاف تظهر فی ان اسماء الله تعالی قدیمة ام حادثة فمن قال بتغایر الاسم والمسمی یقول انها حادثة ومن قال بها یقول انها قدیمة ومن قال بها یقول بقدمها والمعقول علی ان التسمیة وهی ذکر الاسم غیر شبهتهم قوله علیه السلام ان لله تسع وتسعین اسما من احصاها دخل الجنة ای من ضبطها علما

شده توان گفت وغیر از نامیده شده است پس بطور ابوشکور سلمی است اما بطور مصنف امالی نام عین نامیده شده ست پس آنچه بر زبان رود نامیدن باشد نه نام وآنچه بر کاغذ نوشته شود آن حروف دلالت کننده باشد بر نام نه نام قوله

وَمَا اِنْ جَوْهَرٌ رَبِّیْ وَجِسْمٌ ۞ وَلَا کُلٌّ وَبَعْضٌ ذُوْ شُمَالٖ

جوهر اصل را گویند که از یکے دو نمی شود ورب نام خداے ست ونیز رب مالک را گویند ونیز مهتر راے گویند وجسم آنرا گویند که پیوند کرده شده باشد از دو ذره یا از ذرهاے بسیار کل آنرا گویند که ذره ها وپارچه ها داشته باشد وبعض آنرا گویند که کل نباشد ویا آن که از کل جدا شده باشد یعنے نیست پروردگار من اصل چیزها چنان که همه چیزها از وجود او پیدا شده باشد تا اگر کسے گوید که ما از وجود خدا پیدا شده ایم واز وجدا شده ایم کافر گردد چنانکه بعضے عوام میگویند که نور محمد صلے الله علیه وآله وسلم واصحابه وسلم از نور خدا تعالے جدا شده است باین یقین کافر گردد زیرا که هرچه از دیگر چیز جدا شود آن چیز نقصان پذیر باشد ونقصان پذیر خداے نباشد وهم چنین نیست پروردگار ما ذره چنانکه بعضے گمراهان میگویند که در ما ذره خدا تعالے هست کافر شوند زیرا که آنچه ذره ذره شود آن چیز نقصان داشته باشد وآنچه نقصان دارد خداے نباشد وهمچنین نیست پروردگار ما جسم چنانکه بعضے گمراهان میگویند که تمام عالم از ذره پیدا شده پس آن ذره ها خدا باشد باین یقین کافر گردند واین گمراهان نداشتند که ذره ها را کسے دیگر جمع آورده پس آن کس خدا باشد واین ذرها مخلوقات آن خدا باشد واگر گویند آن ذره ها جمع آمده اند این محال ست زیرا که در عقل هیچ عاقل نگنجد وهیچ کودک نادان باور نکند که کار بے کارگر درست آید چنانکه کشتی بے استاد درست نے آید وکوزه بے کلال تمام نمیگردد وشمشیر بے آهنگر درست نے شود اگرچه چوبها وتختها موجود باشند ویا خاک خمیر کرده موجوده باشد ویا آهن فولاد موجود باشد ودیگر آنکه نیز این گمراهان فکر واندیشه نے کنند که چون این ذرها از جاے خود تغیر مے یابند وجسم مے شوند وجسم زوال یابد

التسمیة کما یقال اسکت فیقول محمد نه یرید السوال عن التسمیة بلیل انه ذکر بکلمة ما وهذه لغیر العقلاء ولالام الدال علے مساة الجود تعریف ملا دحصول التمیز من الله فراد

وجسم عیناک می باشد پس خدائے نباشد بلکہ خدائے آنست کہ این ذرہ ہا را از جاے تغیر داده وجسم ساختہ وباز جسم را زوال میدہد وہم چنین نیست پروردگار عین ہمہ چیزہا چنان کہ بعضے گمراہان میگویند کہ این ہمہ چیزہا خدائے اند باین یقین کافر گردند زیراکہ این چیزہا زوال دارند وآنچہ زوال دارد خدائے نباشد وہمچنین خدا یتعالے بعضے نیست در عالم کہ در چیزہا دیگر آمدہ باشد چنانکہ بعضے گمراہان میگویند کہ خدا یتعالے در عالم ہمچون نم در گیاہ در آمدہ باشد باین یقین کافر شوند زیراکہ خدائے تعالیٰ را نہ بیرون عالم توان گفت ونہ اندرون عالم توان گفت این ہردو لفظ کفر است زیراکہ جاے بخدائے تعالے اشارت کردن کفرست بلکہ این مقدار باید گفت کہ چون ہیچ نبود از عرش وکرسی وآسمان ہا وزمین ہا وآدمی ودیگر خدائے بود کہ جائے نداشت ودر چیز نبود وبر چیز نبود پس الحال نیز ہمچنان بے جاے وبے مکان ست در چیزے نیست وبر چیزے نیست زیراکہ اگر اورا جائے بود پس محتاج بجاے بود ومحتاج خدائی را نشاید آنچہ بعضے گمراہان گویند ارواح خدائے تعالے ہست کافر گردند زیراکہ ارواح مخلوق صافی نورانی ست کہ سبب ست مر حیات قالب را ودر قالب بند ست وخدائے در چیز بند نشود ودلیل دیگر آنکہ ارواح بسیار اند چنانکہ قالب ہا اگر ارواح خدا بودے پس خدائے بسیار بودندے واین گمراہان ہم می گویند کہ خدائے یک است پس ارواحہا خدائے نباشد زہی کم عقلے این گمراہان کہ ارواح را خدائی میگویند پس ارواح خدائے نیست بلکہ مخلوق ست کہ سبب است مر حیات قالب را چنان کہ در شب تاریک چراغ سبب ست مر روشنائی خانہ را ارواح را حیات دیگر نیست بلکہ او خود سبب حیات ست چنانکہ آتش چراغ سبب روشنائی خانہ است نگویند کہ آتش بچہ روشن است قولہ

وَمَا اِنْ صُوْرَةٌ دِبِیُ وَعَرَضٌ ۔۔۔ تَعَالَی اللّٰہُ عَمَّا فِی الْخَیَالِ

عرض چیزے را گویند کہ قائم بخود نباشد بلکہ قائم بغیر باشد چنانکہ رنگ وبوے ومزہ

نیست کہ قائم
کہ وجود علحدہ ندارند بلکہ در وجود دیگر یافتہ مے شوند یعنے اللہ تعالیٰ عرض
بغیر باشد داورا وجود علحدہ نباشد ودر ہستی خویش محتاج بدیگرے باشد بلکہ اللہ تعالیٰ
را وجود ہست کہ بوجود خود ہست ست ہمچنین اللہ تعالیٰ را صورت نیست چنانکہ اورا
سر و پاے و روے و پشت و دست باشد و بدلیل آنکہ اگر اورا صورت بودے اورا
شش جہت بودے و خداے را شش جہت نیست دیگر صورت محدود میباشد و خدا تعالیٰ
محدود نیست و نیز محدود را حد کنندہ می باید پس خداے را خداے دیگر نیست کہ اورا
صورت بستہ باشد و ہر کہ غیر از اللہ تعالیٰ خداے دیگر روا داند کافر گردد پس
آنچہ بعضے گمراہان مے گویند کہ ہمچون پسر نیک روے ست ویا ہمچو یار ما ست باین
لفظ کافر گردد زیراکہ خداے را صورتے نیست واین چیز را صورت ست و نیز ہمچنین باید
دانست کہ ہر چہ در خیال و فکر آدمی چیزے گذرد کہ خداے تعالیٰ چنین وچنان باشد بر غلط
افتادہ باشد و آنچہ در فکر در آید خداے نباشد بلکہ خداے تعالیٰ از ان فہم و خیال برتر
باشد چنانکہ فکر و فہم و عقل ہیچ عاقل بخدا از سد پس ہمین مقدار اعتقاد توان کرد کہ خداے
تعالیٰ ہست کہ این چیزہا را پیدا مے کند اما بفکر چگونگی او مشغول نشود کہ بسیار مردم درین فکر
کافر شدہ اند و این بیت از ملحقات ست قولہ

وَمَا الْقُرْاٰنُ مَخْلُوْقٌ تَعَالٰی ۔ کَلَامُ الرَّبِّ عَنْ جِنْسِ الْمُقَالِ

قرآن سخن خدا را گویند آنکہ قایم بذات اوست و کلام گفتن را گویند جنس حقیقت
چیز را گویند مقال در علم صرف صیغہ مصدر ست بمعنی قول یعنی گفتن را گویند و آنکہ بحرف و آواز
باشد یعنی قرآن مخلوق نیست بلکہ کلام خداے تعالیٰ از جنس گفتن مخلوقات برتر ست مخلوق
از ان نیست کہ سخن خدا تعالیٰ ہست و سخن او صفت اوست و صفت او مخلوق نمی باشد
بلکہ قدیم مے باشد و نیز سخن او بحرف و آواز گفتہ نشدہ است زیراکہ حرف و آواز دہن
و زبان مے باشد و خداے تعالیٰ دہن و زبان نے باشد زیراکہ خدا تعالیٰ گویا ست
گویا است بی زبان و بینا ست بی چشم و شنوا است بے گوش و اگر اورا زبان و دہن
و گوش و چشم بودے اورا صورت بودے و اگر صورت بودی صورت اورا کسے

ل
کلام اللہ تعالیٰ
اما ہو المقروا بہا
وما نافیۃ و
اسمہا القرآن
والکلام بالتفسیر
القرآن و
مخلوقا خبرہا
تعالیٰ
ارتفاع
یعنے تعالیٰ
ہو کلام
الرب
غ الشراح

دیگر پیدا کردہ صورت بستہ بودے واین گمان کفر تمام است پس سخن اللہ تعالی بلا تشبیہ
بسخن دل مے ماند کہ این مانند برائے فہم مخلوق با وجودے کہ سخن دل مخلوق وسخن حق تعالے
قدیم است قدیم را با نو پیدا مانند نباید کرد و در حقیقت سخن اللہ تعالے را با سخن دل وغیرہ مانند
نباشد این مانند بلا مثال برائے فہم قاصر مخلوق است تا این ضعیف مخلوق را فہم کردہ شود
ہم چنانکہ باوجود کہ دل مخلوق ست وسخن او را حرف وآواز بظہور نمی آید پس سخن خالق را چگونہ
نسبت بحرف وآواز باید کرد لہذا نسبت بحرف وآواز کفر است نعوذ باللہ کہ حرف
کہ حرف وآواز داشتہ باشد واللہ اعلم بالصواب قولہ

جَمِیْعُ الْعِلْمِ فِی الْقُرْاٰنِ لٰکِنْ ۔ تَقَاصَرَ عَنْہُ اَفْہَامُ الرِّجَالِ

یعنے جملہ علم اولین وآخرین کہ بر انبیا نازل شدہ ہمہ در قرآن ست از روئے معنی لیکن فہم مردمان
از دریافتن آن کوتاہ ست پس ازینجا معلوم مے شود کہ ہر چہ پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم
گفتہ وکردہ ہمہ موافق قرآن ست لیکن مارا مفہوم نے شود کہ از کدام آیت بیرون آوردہ
ست زیرا کہ معنے قرآن چنانچہ پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم فہم میکرد ما نمے توانیم
فہم کردن وآنچہ پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم گفتہ وکردہ ہمہ موافق قرآن ست ایضا
وآنچہ اصحاب رسول اللہ علیہ السلام گفتہ وکردہ آن نیز ہمہ موافق قرآن ست
ازان کہ بعد از پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم بہ معنے قرآن مجید وایشان خوب فہم مے بردند
ایضا آنچہ امامان دین گفتہ وکردہ موافق قرآن ست آزانکہ بعد از اصحاب رسول
علیہ السلام امامان دین خوب فہم مے بردند وہم ازینجا ست کہ کسے از گفتہ پیغمبر علیہ
السلام ویا از گفتہ اصحابان ویا از گفتہ امامان دین منکر شود کافر گردد زیرا کہ ایشان
ہرچہ گفتہ وکردہ موافق قرآن گفتہ وکردہ وبعد از امامان دین درین زمانہ
اگر کسے معنی قرآن را از خود بیان کند کافر شود لقولہ علیہ السلام مَنْ فَسَّرَ الْقُرْاٰنَ
بِرَأْیِہٖ فَقَدْ کَفَرَ از امامان دین ہیچ یعنے قرآن باقی نماندہ تا حال کسے ازان
بیان کند واین از ملحقات است قولہ

وَرَبُّ الْعَرْشِ فَوْقَ الْعَرْشِ لٰکِنْ ۔ ط ۔ بِلَا وَصْفِ التَّمَکُّنِ وَالْوِصَالِ

سلہ قولہ ورب العرش - العرش شئ خلق اللہ تعالیٰ فوق العلم یشبہ السریر واللہ رب کل شئ وعلی العرش لا المخلوقات

سلہ کسیکہ بیان کند معنی قرآن را بفکر خود پس کافر شود

رب مالک را گویند عرش تختی ست از نور و بعضے گفته اند از یاقوت سرخ ست یعنی خداے
عرش را بالاے عرش گفتن روا ست بدان معنے بالاے عرش است یعنی قادر و غالب است بر
او و همه مخلوقات بر هستی و نیستی او هستی هر چه خواهد در هر جا که خواهد بکند باین معنے بالاے عرش است یعنی
غالب ست برو و در مثال آمده ست که فلان شخصے بالاے آن شخص است یعنی در مرتبه و حکم
نه آنکه ذات این شخص بالاے آن شخص باشد اما اگر کسے گمان برد که خدایتعالی بذات خویش
بالاے عرش ست کافر میشود بدلیل آنکه عرش مخلوق است و خالق محتاج مخلوق نمیباشد و
دلیل دیگر آنکه اگر او بر عرش بودے او را جهت بودے و اگر او را جهت بودے او را صورت بودے
و این گمان با کفر تمام ست و ایضا بعضے علما گفته اند که هر چه در زیر عرش پیدا می گردد از
مخلوقات آن پیدا کردن از عرش مے باشد پس عرش را خالق مخلوقات می دانند کافر گردند
نعوذ بالله منها پس اهل سنت و جماعت بدانند که عرش را نیز الله تعالی آفریده ست و خدایتعالے بر
عرش غالب ست پس بر مخلوقات دیگر نیز غالب ست و مخلوقات دیگر را نیز او آفریده است

وَمَا التَّشْبِيهُ لِلرَّحْمٰنِ وَجْهًا ۞ له فَصُنْ عَنْ ذَاكَ اَصْنَافَ الْاَهَالِ

تشبیه مانند کردن را گویند صنف قسم را گویند آهال جمع اهل است و اهل کسان را گویند یعنی خداے
را مانند نیست بهیچ نوعے از نوعها پس نگهدار از ین گمانها اهل و عیال خود را چنانچه بعضے عوام
گویند که خداے تعالے هم چون آدمی ست و یا هم چون یار ماست باین سخن کافر گردد زیرا که
خداے را مانند نیست از آنکه آدمی و یار از اصورت ست و خدا را صورت نیست پس
مانند او از کجا باشد و هر که خداے را صورت داند کافر گردد چون دنیها متفاوت اند از ان
لفظ جمع آورده) پس صاحب خانه خیل خانه خود را از ین گمان نگهدارد که خیلخانه او کسان
او یند و پیر مریدان خود را از ین گمان نگهدارد که مریدان او کسان او یند و استادان شاگردان
خود را از ین گمان نگه دارد که شاگردان او کسان او یند و بادشاه لشکر خود را از ین
گمان نگه دارد که لشکر او کسان او یند۔ قوله

وَمَا يَمْضِيْ عَلَى الدَّيَّانِ وَقْتٌ ۞ له وَاَحْوَالٌ وَاَزْمَانٌ بِحَالِ

معنی گذشتن را گویند دیان صفت خدایتعالی است یعنی جزا دهنده و حالت آن باشد

له قوله
وما التشبیه
للمشابهة و
بین الخلق و
الوجه مثلا
فزد من این
الصفات وجوه
النفع والضر
کذا فی الشرح
الاول ۱۲ له
قوله و بنا لم
این شرح دیان
ست کذا در
آیند مواقع
ست ۱۲
له قوله
کمال ای کل
حال الانسان
علیه و لا
ولا مال و
زمان لا یثبت
ان ...
محدث ...
مرسوقا ...
من ذلک
الازل ...
ذلک ...
...
یکن ثابتا
فی الازل
فیصیر
محدثا ...
محال ۱۲

کہ شخصے گاہے بیک صفت شود و گاہے بدیگر صفت شود و مراد از حال اینجا تقدیر ست یعنی
بر خدا تعالیٰ وقت گذران نیست و حالت ہا گذران نیست و زمانہا گذران نیست بہ ہیچ تقدیر
چنانکہ بر ما صباح میشود و نیم روز میشود و بیگاہ می شود و یا بر ما سال می گزرد و ماہ مے گذرد
و زمانہ میگذرد پس بر خدائے این چنین چیزہا نیست و نباید گفت خدا را چند سال شد و یا چند
ماہ شد و یا بر خدائے صباح شد یا بیگاہ شد زیرا کہ خدا گرداننده این وقتہا و زمانہا ست
نہ آنکہ بر وی بگذرد و بر وی گردد و اگر بر او بگشتی پس بغیر از خدائے گرداننده دیگر بودے تا زمانہا
بر وی بگردانیدے و این گمان کفر ست قول

وَمُسْتَغْنٍ اِلٰہِیْ عَنْ نِسَاءٍ — وَاَوْلَادٍ اِنَاثٍ وَالرِّجَالِ

مستغنی نا محتاج را گویند اِلٰہ معبود را گویند نساء زنان را گویند اولاد فرزندان را گویند
اناث زنان را گویند رجال مردان را گویند یعنے اللہ تعالیٰ محتاج زن نیست تا اگر کسے گوید کہ
فرزند خدایم کافر گردد چنانچہ اللہ تعالیٰ فرمود لَمْ یَلِدْ وَلَمْ یُوْلَدْ یعنے ہیچکس از و نزاده
و نہ او از کسے زاده زیرا کہ اگر او را زن بودے و فرزند بودے او را صورت بودے و گفتہ
ایم ہر کہ خدائے را صورت داند کافر گردد و نیز اگر او را زن بودے محتاج بودے و محتاج
خدائے را نشاید ۔ قول

تَعَالٰی ذُوالْجَلَالَۃِ وَالتَّعَالِ — کَذَا عَنْ کُلِّ ذِیْ عَوْنٍ وَّنَصْرٍ

تعالیٰ اینجا یعنے پاک ست جلالت عظمت را گویند تعالیٰ بزرگ و برتر را گویند یعنے ہمچنین
خدا تعالیٰ محتاج نیست بیار و وزیر و او پاک ست از احتیاج یارے کننده و آن
خدا تعالیٰ خداوند بندگی و برتری ست یعنی برتر ہمہ چیزہا ست پس از وے برتر چیزے نیست
کہ از وے یارے خواہد قول

یُمِیْتُ الْخَلْقَ طُرًّا ثُمَّ یُحْیِیْ — فَیَجْزِیْہِمْ عَلٰی وَفْقِ الْفِعَالِ

موت مردن را گویند احیاء زنده گردانیدن را گویند وفق موافقت را گویند یعنی اللہ
تعالیٰ مے میراند مخلوقات را ہمگی بعده زنده میکند جملہ آن مخلوقات را در قیامت
تا آنکہ کس نیز زنده خواہد شد بعد از زنده کردن جزا دہد آن مخلوقات را برابر عملہائے ایشان تا

عہ الخلق المخلوق لیزے ذیہ المذکر و المؤنث الجمع ۲

اگر عمل نیک باشد جزاے نیک خواهد یافت پس هر که بعد از مردن زنده شدن منکر شود کافر گردد قوله

لِاَهْلِ الْخَيْرِ جَنَّاتٌ وَّ نُعْمٰى   وَلِلْكُفَّارِ اِدْرَاكُ النَّكَالِ

اهل خیر نیکان را گویند و اینجا مراد از نیک بختان است یعنے آنانکه اهل ایمان اند جنات باغها را گویند نعمی انعام کرده شده را گویند ادراک پوسیدن را گویند نکال بندهاے گران و سخت را گویند یعنی هر اهل ایمان را بهشت باشد پر از نعمت که صفت آن درین دنیا کرده نخواهد شد زیراکه اگرچه مثال نعمتهاے بهشت در دنیاست اما مثال رنگ و بوی و مزه حقیقی ایشان در دنیا نیامده است چنانکه پیغمبر علیه السلام فرموده که اگر این آتش را در دوزخ دوزخیان یابند در میان آن خواب کنند قوله

يَرَاهُ الْمُؤْمِنُوْنَ بِغَيْرِ كَيْفٍ[1]   وَاِدْرَاكٍ وَّضَرْبٍ مِّنْ مِّثَالٍ

رویت نظر کردن را گویند بچشم مومن کسے را گویند که بزبان اقرار کند و بدل باور کند آنچه محمد رسول الله صلے الله علیه وسلم از نزد خدا تعالے آورده همه حق است و راست است کیف چگونگی را گویند ادراک پوسیدن را گویند و مراد از ادراک اینجا آن دیدن را گویند که حدود و جوانب و اطراف دیده شده را دریابد و ضرب نوع را گویند و مثال نظیر را گویند یعنی مومنان چون در بهشت در آیند بعده دیدار الله تعالے را خواهند دید همگی مومنان خواه مرد خواه زن خواه آزاد خواه بنده اما بے مثل و بے مانند و بے شکل و بے نظیر خواهند دید چنانکه الحال بے مثال و بے مانند و بے شبه و بے نظیر شناخته اند اما آنکه الحال خدا را مثل و مانند و نظیر میدانند و بدان یقین دارند آنها را نصیب دیدار نباشد بلکه در دوزخ باشند قوله

فَيَنْسَوْنَ النَّعِيْمَ اِذَا رَاَوْهُ   فَيَا خُسْرَانَ اَهْلِ الْاِعْتِزَالِ

نسیان فراموشی را گویند نعیم چیزها را گویند که بنفس از آن لذت یابد خسران زیان را گویند اعتزال یک گوشه شدن را گویند و معتزله را از آن معتزله گویند که از اهل سنت و جماعت یک گوشه شده اند یعنی چون مومنان دیدار الله تعالے را ببینند چنان در لذت دیدار مستغرق گردند و جمله نعمتهاے بهشت را فراموش کنند و درینجا اشارت است بدانکه چون مومنان دیدار را به بینند در آن زمان بیهوش شوند حور و براق و غیر ذلک همه نعمتهاے بهشت را فراموش کنند اما خود را فراموش نه کنند بلکه چنان دانند که ما آن مومنانیم که الله تعالے را در دنیا بے شبه و بے نظیر شناخته بودیم الحال همچنان بے شبه و

---

[1] الرویة تحقیق الشی بالبصر کما هو وسقطت همزة من ترے لکثرة استعمالها فی الکلام ۱۲ شرح

بے نظیر مے بلینم کہ ہیچ شک در دیدن نماند واندر آنچہ گفت اے زیان زدہ گان اہل اعتزال
اشارتست بدانکہ اہل اعتزال را دیدار نباشد پس زیان زدہ گان باشند دران روز بلکہ
با کافران در دوزخ باشند زیراکہ دیدار را منکر بودند در قیامت ؛ قولہ

وَمَا اِنْ فِعْلُ اَصْلَحُ ذُوْا فْتِرَاضٍ ؎ عَلَے الْهَادِی الْمُقَدَّسِ ذِی التَّعَالِیْ

اصلح یعنے صلاح آمدہ صلاح مستقیم آمدن شخصے را گویند بر چیزے کہ اورا سود باشد فرض
اینجا بمعنے واجبست ہادی راہ نمایندہ را گویند مقدس پاک را گویند تعالے بمعنے برتری آمدہ یعنی
نیست فرض و واجب اللہ تعالے را آنکہ برساند بندگان خود را چیزہا کہ نافع باشد ایشانرا در دین
و دنیا و ہمچنین نیکو کار گردانیدن را فرض و واجب اللہ تعالے کہ پاک راہ نمایے ست خداوند و برترست
نیست آنچہ بعضے عوام گویند کہ مارا اللہ نیکو کار نمی گرداند و بر راہ راست ثابت نمی دارد این گمان
ایشان باطل ست زیراکہ اللہ تعالی آن مقدار فضل و کرم بر بندگان کردہ کہ راہ راست ثابت
دارد بلکہ نیکی و بدی را اختیار بہ بندہ سپردہ تا ہرچہ خواہد بکند و نیز اللہ تعالے بفضل
خویش نیکے و بدے را روشن کردہ و بندہ را فاعل مختار ساختہ تا بندہ را بعد ثبوت اختیار ہیچ عذرے نباشد قولہ

وَفَرْضٌ لَازِمٌ تَصْدِیْقُ رُسْلٍ ؎ وَاَمْلَاکٍ کِرَامٍ بِالتَّوَالِیْ

تصدیق اعتقاد کردن و قبول کردن را گویند و رسل آنرا گویند کہ جبرئیل براو کتاب از جناب اللہ تعالے
آوردہ باشد و مراد از رسل اینجا ہمہ پیغمبرانست خواہ نبی باشد خواہ رسول نبی آنرا گویند کہ از جانب اللہ
تعالے بر و کتاب نیامدہ باشد ملائک فرشتگان را گویند کرام عزیز و بہتر را گویند توالی اگر بتا
خوانند مراد از پے در پے باشد و اگر نوال بنون خوانند مراد از عطا باشد یعنی بخشش باشد یعنی
فرض ست و لازمست حق و راست گوے دانستن ہمہ پیغمبران را ہرچہ پیغمبران گفتہ اند و کردہ اند ہمہ
حق ست و راست و نیز قبول کردن احکام پیغمبران فرض ست کہ تا اگر کسے از سخن یک پیغمبر را منکر شود
کافر گردد مسئلہ حساب پیغمبران روشن نشدہ ست کہ چند بودہ اند بعضے گویند کہ یک لک بیست و
چہار ہزار بودہ اند بعضی گویند دو لک بودہ اند اما صحیح آنست کہ حساب ایشان مطلق معلوم نشدہ ست پس در
وقت ایمان آوردن بگوید ایمان آوردم بہمہ پیغمبران چنانچہ حساب کتابہا کہ از جانب اللہ تعالے آمدہ اند
ہمچنین فرض ست و لازم ست حق دانستن جملہ فرشتگان بزرگان کہ بزرگی ایشان پے در

؎ وما ان فعل آہ ما نافیۃ وان صلۃ واذا وقعت ان المکسورۃ والہمزۃ المخففۃ النون بعد ما سیبطل عملہا ۱۲

؎ قولہ فرض آہ الفرض فی اللغۃ التقدیر والتبیین قال اللہ تعالیٰ نصف ما فرضتم اے قدرتم وفی الاصطلاح ما قال شمس الائمۃ السرخسی انہ اسم لمقدر شرعا لا یحتمل الزیادۃ والنقصان کذا فی شرح مولنا حسین بن علی ۱۲

پے ست یعنی بالا دیگر بالا دیگرے است در مرتبه چنانکه جبرئیل علیه السلام افضل ترین
ملائکه هست وبعد ازان فرشتگان دیگر را فضیلت است واگر لوال خوانند معنی چنان گردد که بزرگی
فرشتگان بسبب عطا و بخشش خدا تعالے است الله تعالے بر ایشان فضل کرده ایشانرا بزرگ گردانیده
زیرا که هیچگاه از فرمان خدای تعالے خلاف نمیکنند همچنین باید دانست که هر چه فرشته از نزد الله تعالے
بر پیغمبران آورده همه راست و درست بوده و نیز باید دانست که هیچ فرشته در کار خود غلط نشده
چنانکه بعضے روافض مے گویند که جبرئیل بوحی غلط شده او را بغلط نسبت میکنند و میگویند عزرائیل
غلط شده روح فلان را قبض کرده باین لفظ کافر گردد زیرا که فرشتگان بامر الله تعالے می آیند
غلط نمی شوند مسئله دشمن دانستن فرشتگان را کفر باشد تا اگر کسے گوید که دیدار فلان بر من
چون دیدار عزرائیل ست، اگر در دل او را دشمن داند کافر گردد زیرا که عزرائیل فرشته مقرب ست
و بامر الله تعالے می آید چون اهل خانه مرده گریه بسیارے کنند خاک بر سر اندازند و گریبان پاره
کنند مهتر عزرائیل میگوید که اگر این بر من غضب میکنند من از خود نمے آیم بلکه بامر الله تعالے می آیم و اگر بر
خدا غضب مے کنند کافر میشود علیت بر سر را میگویند نبی آنرا گویند که وحی برو نازل شده باشد قوله

وَخَتْمُ الرُّسُلِ بِالصَّدْرِ الْمُعَلّٰی نَبِیٌّ هَاشِمِیٌّ ذِیْ جَمَالِ

ختم آخرین را گویند صدر اول چیز را گویند هاشم نام جد رسول الله صلے الله علیه وسلم است
یعنی آخرین پیغمبران از روے ظهور در دنیا یا آنکه اول ایشان است از روے مرتبه آن پیغمبر ست
که از اولاد هاشم و خداوند جمال ست و آن محمد آخر الزمان ست صلے الله علیه وسلم که بعد
از وے پیغمبرے روا نیست تا اگر کسے بعد از پیغمبر آخر الزمان که نام پاک او محمد ست صلے الله علیه وسلم
خود را پیغمبر گوید کافر گردد و اگر دیگر کسے پیغمبرے او را قبول کند او نیز کافر گردد و اگر شخصے
دیگر در کافر شدن این هر دو کس شک آرد او نیز کافر گردد زیرا که او یقین ندارد محمد ختم
پیغمبران ست صلوات الله و سلامه علیه و ایضا صدر آنرا گویند که از روے مرتبه برتر نشین ایشان ست
محمد آخر الزمان ست صلے الله علیه وسلم پس چون افضل ترین پیغمبران ست بعد از و دعوی پیغمبری
کردن کفر باشد از آن که هیچ پیغمبر را طاقت نبود که بعد از وے دعوی پیغمبری کردے و دین و
شریعت او را منسوخ کردے تا اگر حضرت عیسے علیه السلام در دور آخر از آسمان فرود آید کار

بشریعت محمد مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم کند وهچون عالمے از علمای امت او باشد پس العزیز
چون خلاف شریعت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم جهتی علیے راجائز نباشد هرکه درین زمانه خلاف روادارد بیشک کافر گردد

اِمامُ الاَنبِیاءِ بِلا اختِلافٍ ۔ وَتاجُ الاَصفِیاءِ بِلا اختِلالٍ

امام آنرا گویند که مردم بدو اقتدار کنند اصفیا برگزیدگانرا گویند اختلال خلل را گویند یعنی محمد
صلی الله علیه وسلم پیغمبر آخر الزمان وپیشوای پیغمبران ست بخلاف یعنی چنانکه انبیاء دیگر پیشوای مردم اند
وے پیشوای انبیاء وتاج برگزیدگان ست بیشک نه ولی بمرتبه او رسد ونه نبی ازانکه هم ولی پیرو او ست وهم نبی

وَباقٍ شَرعُهُ فی کُلِّ وَقتٍ ۔ اِلی یَومِ القِیٰمةِ وَارتِحالٍ

باقی آنرا گویند که زمان دراز ثابت بماند ارتحال رفتن باشد از زندگی بمردن یعنی شریعت پاک
محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم باقی خواهد بود در هر وقتے از اوقات تا روز قیامت زیراکه شرایع
پیغمبران دیگر منسوخ شده اند اما شریعت پاک محمد صلی الله علیه وسلم منسوخ نخواهد شد وهم چنین هرکه در
دنیا پیدا شد بوقت مردن بر و فرض است که کار شریعت محمد علیه السلام کند تا اگر کسے گوید ما از اهل
طریقت ایم شریعت را انکار داریم مردود ست زیراکه بغیر از شریعت محمد آخر الزمان کار و راه دیگر نیست که بدان
مقبول درگاه الله تعالی گردد زیراکه نیز اگر شخصے گوید که من با شریعت میروم وشخصے دیگر گوید که برسم
مانوس خود میروم کافر گردد زیراکه هرکه از شریعت محمد صلی الله علیه وسلم روگردان باشد کافر
گردد زیراکه عادت کافران ست که برسم خود میروند مسلمان آنست که بشریعت محمد علیه السلام برود قوله

وَحَقٌّ اَمرُ مِعراجٍ وَصِدقٌ ۔ فَفِیهِ نَصُّ اَخبارٍ عَوالٍ

وحق آنرا گویند که باطل نباشد ومراد از حق اینجا ثابت ست معراج نردبان را گویند صدق راست
را گویند نص پیدا وار را گویند عالی بلند را گویند یعنی حق ست وراست ست وحق باید دانست
معراج رسول علیه السلام را زیراکه زیراکه در ثبوت معراج احادیث مشهور ست که از پیغمبر صلی الله علیه
وسلم روایت کرده شده اند پس معراج رسول الله صلی الله علیه وسلم بیداری بود نه بخواب ونه بتن
بود ونه بروح تا که از معراج رسول الله علیه وسلم منکر شود کافر گردد بعضے عوام گمان مے
برند که اگر خدای تعالی بالا بود وے محمد علیه السلام را شب معراج بالا بردی این گمان
ایشان کفر ست زیراکه خدا تعالی را جهت نیست اما خداوند تعالی را هشتاد هزار عالم ست محمد دران شب

ہزار عالم گردانیده بود تا اورا بہ ساکنان ہشتاد
بالا برده وہم پایان در جمیع اطراف ہشتاد ہزار عالم گردانیده بود تا اورا بہ ساکنان ہشتاد
ہزار عالم نمود کہ محمد علیہ السلام آخر الزمان ہمین ست وجملہ جواب عالمہا را بدو نمود کہ تا اورا نیز بعضے مخلوقات
پروردگار خود باخبر گرد وپس محمد صلے اللہ علیہ وسلم را باخبر گردانید وپس محمد صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم
را از بہر آن معنی بالا برده نہ آنکہ خداوند تعالے بذات خود بالا بود۔ مسئلہ معراج رسول علیہ السلام را
حق باید دانست کہ از زمین بر آسمان منتہم برآسده بود و ازان جا بالاے عرش رسیده بود ایضا ازان جہت
محمد صلی اللہ علیہ وسلم را بالا برده کہ تا فضیلت او بر مہتر موسے علیہ السلام ثابت گردد زیراکہ مہتر موسی
علیہ السلام را معراج بر کوه طور بود ومحمد صلے اللہ علیہ وسلم آخر الزمان را بر آسمانہا بوده۔

وَاِنَّ الْاَنْبِیَاءَ لَفِیْ اَمَانٍ مِنَ الْعِصْیَانِ عَمْدًا اَوِ انْعِزَالِ

امان آنرا گویند کہ اورا ترسے نباشد وایضا امان آنرا گویند کہ در کار او خلل پیدا نشود عصیان
گناه را گویند عمدا قصد را گویند وانعزال منع کردن را گویند بدرستیکہ ہمہ پیغمبران در امان بوده انداز
صغیره وکبیره وہرگز بقصد گناه نکرده بودند وہم چنین در امان بودند از زوال نبوت یعنی ہیچ
گاه از مرتبہ پیغمبری بیرون نرفتہ بودند واز پیغمبری منع نشده بودند مسئلہ پیغمبران بقصد گناه نہ
کرده بودند ولیکن گاہے بعضی پیغمبران بغیر قصد گناہان صغیره افتاده اند چنانکہ رونده در راه رود بغیر قصد
او پاے او بلغزد آنرا ذات گویند گناه نے گویند بلکہ آنرا حکمت غامضہ اللہ تعالے می گویند زیراکہ حکمت الٰہی
بران رفتہ بود کہ آن کار البتہ خواہد شده ودر حقیقت آن کار جائز بودے مسئلہ انبیاء از مرتبہ پیغمبری
بیرون نرفتہ اند اما اولیاء بسبب گناه کبیره از ولایت بیرون روند۔

وَمَا کَانَتْ نَبِیًّا قَطُّ اُنْثٰی وَلَا عَبْدٌ وَشَخْصٌ ذُوْ افْتِعَالِ

انثی ماده را گویند عبد غلام را گویند افتعال افترا دروغ را گویند یعنے ہیچ پیغمبرے زن نبوده ہیچ
زن پیغمبر نشده بود زیراکہ پیغمبر را لازم ست کہ در میان مردان آشکارا نشیند ودین حق را بیان
کند اما زن را لازم ست کہ بے اذن شوہر از خانہ بیرون نیاید اگر بہ اذن شوہر بیرون آید پس باید کہ
در میان مردمان آشکارا نہ نشیند ونہ روے خود برہنہ نماید بلکہ آواز بلند نکند تا اگر شخصے بیگانہ آواز
نشنود چنانکہ نظر کردن بزن بیگانہ ناروا ست ہمچنان آواز او را شنیدن ناروا ست مگر آنکہ ضرورت باشد پس
معلوم شد کہ زن پیغمبر نشده بود وہمچنین ہیچ پیر غلام کسے نبوده زیراکہ پیغمبران افضل ترین خلائق اند ہم در صورت

وهم در سیرت پس اگر غلام پیغمبر شدے آن پیغمبر کمترین خلایق بودے وهمچنین هیچ شخصے دروغ گو پیغمبر
نشده بود نه هیچ پیغمبر دروغ گفته نه دروغ دنیاوی و نه دروغ دینی زیراکه دروغ گفتن گناه
کبیره است و پیغمبران علیهم السلام گناه صغیره هم نکرده بود و آنچه بعضے عوام گویند که در خرید و فروخت
پیغمبران هم دروغ گفته بودند باین سخن کافر شوند ۔

وَذُو الْقَرْنَيْنِ لَمْ يُعْرَفْ نَبِيًّا   كَذَا لُقْمَانُ فَاحْذَرْ عَنْ جِدَالٖ

ذوالقرنین سلطان سکندر را گویند و نام پدر او فیلقوس بود و قرن شاخ را گویند و قرنین دو شاخ
را گویند یعنی سلطان سکندر خداوند دو شاخ آفتاب بود مراد از دو شاخ آفتاب مشرق و
مغرب ست و دو مسلمانان تمام زمین را بادشاهی کرده اند یکے سلطان سکندر دویم حضرت سلیمان علیه السلام
و دو کافران یکے نمرود دیگر بخت نصر و لقمان حکیم بود در بنی اسرائیل و نام پدر او باعور بود و لقمان حکیم
خواهر زاده ایوب علیه السلام بود یعنی پیغمبری سلطان سکندر ذوالقرنین مارا معلوم نشده همچنین پیغمبرے
لقمان حکیم مارا نیز معلوم نشده پس احتراز باید کرد ازین دو مسئله از جدال یعنی از خصومت هیچکس را روا
نیست که ایشان را ازین دو پیغمبر گوید و یا اولیا گوید تا اگر شخصے نام ایشان بشنود رحمة الله هم نگوید زیراکه
این دعا است مر اولیا را شاید اولیا نباشد و پیغمبر باشند و پیغمبران را رحمة الله گفتن روا نیست
بلکه بعضے گفته اند که کفر است و هم چنین چون نام ایشان بشنود درود هم نگوید زیراکه شاید پیغمبران
نباشند و غیر پیغمبر را درود فرستادن هم روا نیست بلکه در بعضے روایات کفر گفته اند و در تفسیر
مدارک آورده ست درود فرستادن بر آل پیغمبر تنها از علامت روافض ست چنانچه شخصے
نام سید شنود اللّٰهم صلّ علیٰ محمد این از علامت روافض ست زیراکه در وقتی واجب شود که
نام پیغمبر شنود و تعظیم نام پیغمبر علیه السلام کرده باشد چون شنیدن از برائے تعظیم غیر پیغمبر روا نیست
چنانکه شخصے در وقت کالا فروختن درود فرستد آن ناروا است قوله

وَعِيسَى سَوْفَ يَأْتِي ثُمَّ يَتْوِي   لِدَجَّالٍ شَقِيٍّ ذِي خَبَالٖ

عیسی بن مریم نام پیغمبر است توا هلاکت را گویند شقی بدبخت را گویند خبال تبه کار را گویند
یعنی زود باشد که حضرت عیسی علیه السلام در دور آخر الزمان از آسمان فرود آید و دجال بدبخت
در و نگوی را هلاک کند یعنی بکشد و دین محمد علیه السلام پیدا و روشن کند همچون عالمی باشد از

از علمای امت محمد علیه السلام در مذہب امام اعظم رضی اللہ عنہ و بر شریعت خود عمل نخواہد کرد زیراکہ
شریعت او منسوخ شدہ ست قولہ

کَرَامَاتُ الْوَلِیِّ بِدَارِ دُنْیَا ۔ لَهَا کَوْنٌ فَهُمْ اَهْلُ النَّوَالِ

مسئلہ اگر چیزے بر خلاف عادت از دعای کسے پیدا شود اگر آن کس پیغمبر بود آنرا معجزہ گویند
واگر آنکس ولی باشد آنرا کرامت گویند واگر آنکس مبتدع بود یا کافر بود آن را استدراج گویند
یعنی دوری از حق و در لغت کرامت ظہور را گویند نوال عطا و بخشش را گویند اولیا را کرامت
در جہان میشود از آنکہ ایشان از خدا تعالے مرتبہ یافتہ اند و حقتعالے ایشان را مرتبہ بخشیدہ ست
در تمہید ابو شکور سلمی آوردہ ست ولی آن باشد کہ گناہ کبیرہ نکردہ باشد و اگر گناہ کبیرہ کند از
مرتبہ ولایت بیرون رود و در بزدوی آوردہ ست کہ اگر گناہ صغیرہ را بارہا کند آن نیز
از مرتبہ ولایت بدر رود و در تمہید آوردہ ست اگر گناہ صغیرہ بقصد و نیت بکند آن نیز چون گناہ
کبیرہ باشد الغرض اگر آن ہنگام چیزے از کشف و کرامت از خواست او پیدا شود آنرا کرامت نگویند
بلکہ امر الٰہی باشد در شان او و آنرا استدراج گویند چنانکہ از دعای فرعون رود نیل پیدا آمدہ کرامت او
نبود بلکہ منصب مکر الٰہی بود در شان او و ایضا پیشوایان کفار جوگیان وغیرہ را کشف میباشد
آنرا استدراج میگویند پس ہر کہ مخالف شریعت باشد در گفتار یا در کردار از وی چیزے ظاہر
شود آنرا کرامت نگویند و کرامت نباید دانست بلکہ استدراج باید دانست و معنی استدراج در رے
از حق و ناامیدے از رحمت ست قولہ

وَلَمْ یُفْضَلْ وَلِیٌّ قَطُّ دَهْرًا ۔ نَبِیًّا اَوْ رَسُوْلًا فِی انْتِحَالِ

دہر زمانہ را گویند انتحال عطا را گویند یعنے ہیچ فاضل نبود و نباشد اولیا در ہیچ زمانہ از
پیغمبران در مرتبہ و عطا یعنے ہیچ اولیا بہرہ افضل ز بہرہ نبی نیافتہ تا اگر کسے گمان کند
فلان ولی از پیغمبران افضل باشد در مرتبہ کافر گردد چنانکہ بعضے جہال گویند کہ ما در خلوت مے
نشینیم ذات خدا تعالی می بینیم و مہتر موسی علیہ السلام صفات خدا تعالی را دیدہ بود پس
فضل و عطا اللہ تعالے در حق ما از مہتر موسے علیہ السلام بہتر آمدہ ست باین یقین کافر گردد زیراکہ
فضل و عطاے اللہ تعالے در حق انبیا کامل تر است از فضلے کہ در حق اولیا ست و دیگر آنکہ

له
قوله لها ای
الکرامات وقوله
کون ای وجود
ثبوت قوله فهم
اهل ای اولی
والنائلهم حظ
فیه سعی الجمع
کما قال الله
تعالی الفضل
الذین لم
یظهروا و
کمال الذی
للمفضل
هم معنی
کذا فی
الشرح
التفسیر
۱۲

آنکه ذات خدای تعالی را در دنیا دیدن روا نیست و در دیدن دیدا مر حضرت محمد مصطفی صلی
الله علیه وآله وسلم را در شب معراج نیز علما توقف کرده اند والاصح هو السکوت فرموده اند قوله

وَلِلصِّدِّيقِ رُجْحَانٌ جَلِيٌّ ۞ لَهُ عَلَى الْأَصْحَابِ مِنْ غَيْرِ احْتِمَالِ

رجحان فضل را گویند جلی پیدا ور را گویند و اصحاب یاران را گویند و احتمال شک را گویند یعنی
مر ابو بکر صدیق رضی الله عنه را فضیلت ست پیدا بر همه یاران رسول علیه السلام بشک ی در تمهید آورده
ست که بعد از پیغمبران و فرشتگان ابو بکر صدیق رضی الله عنه را فضیلت ست بر خلایق و بر همه
یاران رسول علیه السلام بشک و در تمهید آورده است که بعد از ذی النورین و علی مرتضی و بر همه
اهل بیت رسول و بر همه یاران رسول بعده عمر فاروق را فضیلت است بر عثمان ذو النورین و علی مرتضی
و بر اهل بیت و بر همه یاران رسول علیه السلام و بر همه خلایق بعده علی کرم الله وجهه را فضیلت است بر
اهل بیت و بر همه خلایق و بر اصحاب رسول علیه السلام مسئله دوستی چهار یار پیغمبر با یمن
ترتیب نگاه باید کرد تا اگر شخصی هر چهار را بمرتبه بشناسد اما علی مرتضی را دوست تر دارد در افضی
باشد و در رساله رد الروافض آورده ست که مردی سفیان ثوری را گفت که من علی رضی الله عنه را
از سه یاران افضل نمیدانم اما علی را دوست تر میدارم سفیان گفت که تو مرد رافضی هستی مسئله
ابو بکر صدیق را صدیق بدان معنی گویند که چون یاران دیگر مسلمان از حضرت پیغمبر علیه السلام معجزه
طلب کردند مگر ابو بکر رضی الله عنه که چون او را بار سول علیه السلام ملاقات شد رسول علیه السلام
گفت که من پیغمبر خدایم ابو بکر گفت که راست میگوئی او معجزه طلب نکرد ایمان آورد ازان سبب او را صدیق گویند

وَلِلْفَارُوقِ رُجْحَانٌ وَفَضْلٌ ۞ عَلَى عُثْمَانَ ذِي النُّوْرَيْنِ عَالٍ

یعنی بعد از ابو بکر صدیق رضی الله عنه امیر المؤمنین عمر را رضی الله عنه فضیلت است بر
عثمان رضی الله عنه که خداوند دو نور ست و فضیلت او برتر ست بر عثمان و بر همه یاران رسول
علیه السلام و عمر را ازان فاروق گویند که چون او مسلمان نشده بود مسلمانان و کافران
یک جا بودند و مسلمانان را قوت نبود که کافران را از خود جدا کردند و زمانیکه امیر المؤمنین عمر رضی
ایمان آورد و همان ساعت تیغ بدست گرفت و بکفار جنگ آغاز کرد و کفار را از مکه بیرون
کرد و بعده روز بروز اسلام قوت می یافت و کفر شکست می یافت تا امروز همچنان ست پس او فرق

له وفی روایة لقب الصدیق النبی صلی الله علیه وسلم فی امر المعراج ثبت اول من صدق المعراج ابو بکر رضی الله عنه ۱۲ منه
وروی انه کان بین یهودی ومسلم قتال فخرج خصومة فتحاکما الی ان یقضی النبی للیهودی ولم یرض المنافق بحکم النبی واراد ان یتحاکما الی کعب ابن الاشرف فغضب عمر فضرب عنقه فقال هذا حکم من لم یرض بحکم رسول الله فنزل جبرئیل فقال ان عمر فاروق بین الحق والباطل ۱۲

کننده شد میان کفر و اسلام قوله

وَذُوالنُّوْرَیْنِ حَقًّا کَانَ کَبِرًا مِنَ الْکُرَّارِ فِیْ صَفِّ الْقِتَالِ

ذوالنورین عثمان را گویند داورا خداوند دو نور ازان گویند که دو دختر رسول علیه السلام را
یافته بود بنکاح شرعی اول رقیه دوم ام کلثوم نام چون رقیه وفات یافت ام کلثوم را بنکاح
آورد بعد وفات ام کلثوم حضرت پیغمبر علیه السلام گفت اگر مرا دختر دیگر بودے آن را نیز بنکاح عثمان در
آوردم کرار علی مرتضے را گویند یعنی عثمان ذوالنورین احق ست در مرتبه و فضیلت بهتر از
مرتضے رضی الله عنه در جنگ کافران یعنے بعد از عمر فاروق رض امیر المؤمنین عثمان را فضیلت ست
بر مرتضے علی کرم الله وجهه در مرتبه دین و هم در مرتبه دنیا در جنگ کفار یعنی در جنگ هم عثمان
بهتر بود در دلاوری و ظفر از مرتضی رضی الله عنه پس معلوم شد که آنچه در بعض جایها در جنگ
نامه یافته می شود و در آن بیشتر دلاورے مرتضی رض نوشته اند آن از تصانیف روافض ست
بدلیل آنکه خلفاء راشدین را فضیلت و مرتبه ها از جانب الله تعالے بود هم مرتبه دین هم دنیا چنانکه
دلاوری و بادشاهی و غیر ذلک بالا ریکد گر و الحال دوستی ایشان همچنان به ترتیب نگاه باید داشت در
دل اگر کسے گوید که من سه یار دیگر به ترتیب قبول دارم لیکن محبت من بر مرتضے رض بیشتر ست
از انکه پدر من ست و یا استاد من ست و یا پیشوائے من ست آن کس رافضی باشد قوله

وَلِلْکَرَّارِ فَضْلٌ بَعْدَ هٰذَا عَلَی الْاَغْیَارِ طُرًّا لَا تُبَالِ

کرار لقب مرتضے است و کرار آن را گویند که بار بار در جنگ آید یعنی مرتضے رض را فضیلت ست
بعد از سه یار رسول علیه السلام بر همه یاران دیگر رسول ص و درین سخن باید که شک نکنی ؛
مسئله مذهب اهل سنت و جماعت آن ست که چهار یار پیغمبر را فضیلت ست بهمین ترتیب باید
دوست داشت اما روافض میگویند که خلیفگان پیغمبر علیه السلام مرتضے علی رض و فاطمه و حسن و
حسین اند اینها را فضیلت ست بر سه یاران مذکوره و این ها را دوست باید داشت این
سخن روافض مردود ست بلکه در تیسیر الاحکام آورده ست که دوست داشتن اهل بیت
را بیشتر از خلفائے ثلثه کفر باشد و در تمهید ابو شکور سلمی آورده ست که روافض در آیت کلام الله
کافر شده اند و نیز لفظ پنجتن پاک و لفظ دوازده امام از اقوال روافض ست هم چنین لفظ

چاردہ معصوم پاک و پنج فرق ودہ گیسواز کلمات روافض است ہم زیراکہ این لفظہا نہ درآیت
قرآن ونہ حدیث پیغمبر آمدہ ونہ درآثار اصحاب رسول ونہ در روایت امامان دین آمدہ
بلکہ روافض این لفظہا پیدا کردہ اند قولہ

وَلِلصِّدِّيقَةِ الرُّجْحَانُ فَاسْمَعْ عَلَى الزَّهْرَاءِ فِيْ بَعْضِ الْخِصَالِ

صدیقہ بی بی عائشہ رض را گویند کہ دختر ابوبکر صدیق رض بود منکوحہ محمد مصطفے صلے اللہ علیہ وسلم
ست وزہرا بی بی فاطمہ رض را گویند یعنی مر بی بی عائشہ را فضیلت ست بر بی بی فاطمہ زہرا در
بعض خصلت ہا آنکہ اگر فضیلت از روے نسب بودے پس فضیلت مر بی بی فاطمہ زہرا را
بودے ہم بر بی بی عائشہ وہم خلفاے راشدین ولیکن چون فضیلت از روئے حسب است یعنی
از روے مرتبہ دینی است پس فضیلت است مر خلفا راشدین را بر بی بی فاطمہ۔ وایضا
فضیلت بی بی عائشہ را ہست بر بی بی فاطمہ رض زیرا کہ بی بی عائشہ آراستہ بزیور علم ظاہر وباطن
بود وفضیلت علم بالاتر از فضیلت نسب ست چنانکہ پیغمبر علیہ السلام فرمودہ اند شرف الانسان
بالعلم والعمل لا بالمال والنسب ودر کتب عقاید آوردہ ست کہ یکے از ہفتاد ودو گروہ اہل قبلہ
اند آنکہ بہ نسب غرہ شوند وعمل را پس پشت اندازند ودر آیت آمدہ کہ حقتعالے را بہ نسب کار نیست
بلکہ بہ عمل صالح کار است لقولہ تعالے فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ
وروافض گویند کہ فاطمہ افضل ست از عائشہ صدیقہ رض این قول ایشان باطل ست مسئلہ
باید دانست کہ بی بی عائشہ صدیقہ رض شش سالہ بود کہ پیغمبر علیہ السلام اورا خواستگاری کردہ
نہ سالہ بود کہ اورا بخانہ پیغمبر سپردند وہژدہ سالہ بود کہ بیوہ شد پس آنچہ بعضی جہال گویند
کہ بی بی عائشہ منکوحہ مرتضے بود وعلی را شیر خود داد پس بر مرتضے علی حرام شد بعدہ پیغمبر علیہ السلام
اورا در نکاح خود آورد این اعتقاد کفر تمام ست دروغ ساختہ روافض ست کہ در حق بی بی
عائشہ تہمت گفتہ اند بدلیل آنکہ بسبب شیر خوردن وقتے زن حرام شود کہ طفل سی ماہہ باشد یا کم
از سی ماہ آن ہنگام اگر شیر زن بخورد زن حرام شود واین در کتب فقہ مشہور است پس آنچہ
در بی بی عائشہ روافض تہمت گفتہ اند اگر چنان بودے پس بسبب شیر خوردن بر مرتضی حرام
نشدی پس معلوم شد کہ دروغ محض گفتہ اند اگر چنان بودے پس بسبب شیر خوردن بر مرتضی حرام نشد

قولہ الصدیقۃ لقب عائشۃ زوجۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم وانما لقبت بکثرۃ صدقہا کما لقب ابوہا بصدیق لانہا تابعت اباہا فی کثرۃ الصدق حتی لقبت بلقبہ والفضیل لا ید خل علیہا للموت کفر لکن یحل سکت امراۃ سکت قد ید خل علیہا للمؤمنین لقولہ تعالی وامر الصدیقۃ والزہراء لقب فاطمۃ بنت محمد صلی اللہ علیہ وسلم وانما لقبت لانہا کانت بیضاء مشرقۃ الوجہ یقال رجل ازہر ای ابیض مشرق الوجہ والمرأۃ زہراء کذا فی شرح مولانا حسین بن علی

پس معلوم شد که دروغ پنهان نمی شود باید دانست که نکاح درمیان دو عید جائز ست زیرا که بی بی عائشه رضی را درمیان دو عید نکاح کرده بود و آنها که نکاح درمیان دو عید منع میکنند تمسک روافض مذهب روافض است قوله

وَلَمْ يَلْعَنْ يَزِيْدًا بَعْدَ مَوْتٍ ۔۔۔ سِوَى الْمِكْثَارِ فِي الْاِغْرَاءِ غَالٍ

لعنت دور کردن را گویند از رحمت الله تعالی مکثار شخصے بسیار گوی را گویند اغراء حریص گردانیدن باشد کسی را بر چیز غالی مبالغه کننده را گویند یعنی لعنت نگفت یزید را هیچ یکے از اهل سنت و جماعت مگر شخصیکه بسیار گوے باشد و از سبب بسیار گوئی خویش مبالغه کننده باشد در حریص گردانیدن مردم را بر لعنت گفتن یعنی لعنت نگفت یزید را بعد از مردن او هیچ یکے از اصحاب رسول علیه السلام و نه امامان دیگر مگر آنها که بسیار گو بودند و درمیان یکدیگرے آموزانیدند که یزید را لعنت گویند اما مذهب اهل سنت و جماعت آن ست که لعنت بغیر از کافر مسلمان را نیامده است پس یزید کافر نبود بلکه مسلمان سنی بود و کسی بگناه کردن کافر نمی شود و در تمهید آورده است که قاتل حسین را نیز کافر نباید گفت زیرا که بگناه کردن کسی کافر نمی شود مگر آنکه گناه را حلال داند و آنچه بعضی روافض نوشته اند که یزید خلیفه رسول علیه السلام را بند کرده و سر برهنه و پا برهنه روان کرده و سر حسین رض را در چوگان در آورده و غیر ذلک همه دروغ محض ست زیرا که یزید قاتل حسین رض را بکشت بقصاص حسین و بعضے گفته اند که دوازده نفر را از سرداران لشکر خود بکشت بقصاص حسین رض گفت که من فرموده بودم که او را گرفته پیش من بیارید که حق خلاف را اظهار کنم تا به که مسیر و نه گفته بودم وے را بکشید قوله

وَاِيْمَانُ الْمُقَلِّدِ ذُوْ اعْتِبَارٍ ۔۔۔ بِاَنْوَاعِ الدَّلَائِلِ كَالنِّصَالِ

تقلید آنرا گویند که شخصے پیروے کند کسی را در گفتار و کردار بے طلب کردن دلیل از و مقلد پیروی کننده را گویند نصل پیکان را گویند و مراد از نصل اینجا آلات بریدن ست چون تیر و کارد و تیغ و نیزه یعنی ایمان مقلد نزدیک اکثر امامان پسندیده ست و درست بودن ایمان مقلد دلیلهائے روشن آمده که آن دلیلها در روشنی خود همچون تیغ بران اند یعنی ایمان بر دو نوع ست یکے ایمان مدلل دویم ایمان مقلد مدلل آنست که ثبوت هستی خدا تعالے و یگانگی او را و ثبوت نبوت پیغمبر را و حشر و نشر و اخبار او و غیر ذلک آنچه تعلق باعتقاد دارد همه را بدلیل بداند و دلیل

قال مولنا السيد في شرح هذه القصيدة اعلم ان المؤمن اذا ارتكب كبيرة فعند المعتزلة لا مؤمن و لا كافر و عند اهل السنة و الجماعة خلافا للخوارج فانه اذا تاب خرج من كونه عاصيا و فاسقا فلما مات بلا توبة فانه يجوز ان يغفر الله [illegible] ١٢ منه

آن را معلوم کند و یقین کند که همه حق ست و درست ست این ایمان باتفاق امامان درست ست
اما در ایمان مقلد اختلاف ست بعضے گفته اند که درست است و بعضے گفته اند که درست
نیست و ایمان مقلد آن است که خدا تعالیٰ و یگانگی او را و ثبوت پیغمبران را و غیر ذلک از مسایل
اعتقاد را بدلیل نداند بلکه آنچه عالمے و یا کسے دیگر او را بگوید آنرا باور کند همچنانکه عوام این زمانه پس این
ایمان نزدیک بعضی امامان مقبول نیست زیرا که اگر گاهے شیطان او را وسوسه کند و یا شخصے گمراهے
او را سخنهاے باطل بیاموزد در حال از آن اعتقاد خود باز گردد و مومن مذلل بوسوسه شیطان و
سخنهاے باطل گمراه و بیراه نشود و بعون الله تعالے اما روایت اصح آنست که ایمان مقلد مقبول است
تا آن هنگام که از آن باور خود نگشته است و اگر از آن باور خود بگردد کافر گردد نعوذ بالله عنها مسئله
تقلید چهار نوع ست اول تقلید عام ست مر پیغمبران را این تقلید درست ست دویم تقلید عالم
مر عالم دیگر را که در علم از و فائق و قابل تر باشد و در پرهیزگاری از و قوی تر باشد این نیز درست ست
سیوم تقلید عوام علماء پرهیزگاران را نیز درست است اما تقلید علماء ناپرهیزگار درست نیست
چهارم تقلید فرزندان مر پدران را و یا تقلید خوردان مر کلانان را این تقلید درست نیست مگر
که پدران و کلانان اهل سنت والجماعت باشند زیرا که رسم کفار آنست که تقلید نمایند مر پدران
را و کلانان را اگرچه اهل سنت و جماعت نباشد پس این تقلید کفر باشد مسئله اگر شخصے همه مسائل
اعتقاد را بدلیل بداند و دلیل آنها را معلوم خود کند اما در دل خود یقین اینها را استوار نه کند آن کس
مسلمان نباشد زیرا که ایمان قبول کردن احکام الله تعالے را گویند و گردیدن را گویند نه دانستن
را چنانکه فرعون دانست و یقین نکرد مسلمان نباشد قوله

وما عذرٌ لذی عقلٍ بجهلٍ ٭ بخلّاقِ الاسافل والاعالی

خلاق آفریننده را گویند مراد از اسافل اینجا عالم عناصر ست چون خاک و باد و آب و آتش
و مراد از اعالی اینجا عالم افلاک ست از آسمان تا بعرش یعنے نیست عذر ثابت مر خداوند عقل را
آنکه نداند پیدا کننده عناصر و افلاک را یعنی خداوند عقل را عذر نیست که خدای خود را نشناسد
و بسبب آن عذر از عذاب خدا تعالے خلاص یابد بهر کرا الله تعالی عقل بخشیده است او را
البته باید که خداے خود را بشناسد و احکام او را قبول کند و اگر خداے خود را نشناسد

له وقد روی من ابی حنیفة انه قال لا عذر لاحد فی الجهل بخالقه لما یری فی العالم من آیات الخالق و الدلیل علی ذلک قوله تعالی افلا ینظرون الی الابل کیف خلقت وقوله تعالی اولم ینظروا فی ملکوت السموات و الارض وما خلق الله من شیء فما لله اوجب ان ل[illegible] والنظر فی المخلوقات لیعرفوا به الخالق فدل ان الایمان قبل دعوة داع واجب کذا فی الشرح ۱۲

بعذاب هر دو جهانی مبتلا گردد ـ والیضا عذر هیچ یکی از آن را فردای قیامت قبول نخواهد
کرد تا بگوید یارب من ایمان و احسان عمل صالح بجای آوردم اگر مید انستم که این نیک و این بد ست
اما ندانستم ازان سبب نکردم این نوع عذر را الله تعالی قبول نخواهد کرد زیرا که الله تعالی در
قرآن مجید خود فرموده که من خلق فرستادم تا بعد از پیغمبران هیچکس را عذرے نماند پس چون پیغمبران
آمده و از جانب الله تعالی کتابها آورده و در هر زمانه علما نیز جای پیغمبران تا روز بروز
احکام الله تعالی را بهرے رسانند که حکم دین و دنیا چنان و چنین هست آن هنگام هیچکس را عذرے
نماند که من ندانستم زیرا که اگر آن کس طلبے کردے دانست قوله

وَمَا اِيْمَانُ شَخْصٍ حَالَ بَاْسٍ بِمَقْبُوْلٍ لِفَقْدِ الْاِمْتِثَالِ

باس عذاب و شدت را گویند و مراد از حال باس اینجا حالت دیدن سختی عذاب خدا را
گویند زیرا که هر کافر پیش از نزع ارواح جای خود را در دوزخ بیند و مراد از امتثال اینجا
اختیار ست یعنی مقبول نیست ایمان هیچ یکی در زمان دیدن عذاب خدا را ازینجهت که آن حالت
او را اختیار نباشد یعنی چون بنده در وقت مردن از آشنائی مردم از اختیار بگذرد و بیخودے
بجان کندن برو غلبه کند آن هنگام عذابهاے خدا را خواهد دید پس اگر این بنده کافر باشد
و در آن زمان ایمان آرد آن ایمان مقبول نخواهد شد زیرا که شرط ایمان آنست که باختیار خود ایمان آورده
باشد پس در آنساعت او را اختیار نباشد و اما اگر بنده گنهگار باشد در آن زمان توبه کند پس آن توبه
را اگر الله تعالی خواهد قبول کند و اگر خواهد قبول نکند ـ مسئله آنچه بعضے عوام در وقت مرگ گویند
که چنان و چنین چیز را دیدم بدان غرور و رزیدن خوب نیست بلکه کفر ست زیرا که ایمن شدن از عذاب
خدا تعالی پیش از نزع ارواح کفر باشد زیرا که درین حالت شیطان از طلسمات خود چون حور و قصور و
براق و چون پیر استاد و یار و محبوب مادر و پدر ے نماید و هم چنین اگر درین حالت شربت بے بیند چون
آتش و مار و کژدم و غیر ذلک سبب آن معائنه ناامید شدن از رحمت الله تعالی
نیز کفر ست زیرا که آن از طلسمات شیطانی خالی نیست و این وقتے ست که بنده هنوز زبان
مردم آشنائی داشته باشد و لیکن چون از آشنائی این مردم برود و او بیهوش شود آن هنگام
معائنه او حقانی باشد اما در آن حالت نیز ناامید نباید شد اگرچه ملک الموت با در شتی

لعدم الحال الیأس ایمان المکلف واللسان حق حین معاینة العذاب بمقبول اما عند معاینة فغیر مقبول کذا فی الشرح

وَمَا اَفْعَالُ خَیْرٍ فِیْ حِسَابٍ   مِنَ الْاِیْمَانِ مَفْرُوْضُ الْوِصَالِ

مراد از افعال خیر اینجا طاعت و عبادت ست وصال پیوستن چیزے بچیزے را گویند یعنے
نیستند عملہائے نیک اندازہ کردہ شدہ پیوستن ایشان در حساب ایمان بلکہ ایمان علیحدہ ست
عمل علیحدہ ایمان آنست کہ بگوئے کہ خدا تعالے یک ست و محمد علیہ السلام پیغمبر آخر الزمان بےشک ست
و آنچہ محمد علیہ السلام از نزد اللہ تعالے آوردہ ہمہ حق ست این مقدار چون بزبان راند و بدل
باور کند مسلمان گردد و از اہل ایمان باشد و عمل چون نماز روزہ و حج و زکوۃ و غیر ذلک ہم
اعمال صالح اند پس اگر کسے ایمان داشتہ باشد و نیک عمل نکند و ترک کردن عمل گناہ داند آن کس
از مومنین باشد لیکن عاصی و اگر عمل نکند و بگوید کہ در عمل چہ حاصل ست و از عمل منکر شود کافر گردد
اگر شخصے ہمہ اعمال نیک بکند و از ہمہ اعمال بد دور باشد اما از یک شرط ایمان منکر شود آنکس
نیز کافر گردد و اگر شخصے ہم ایمان داشتہ باشد و ہم اعمال نیک بجا آوردہ باشد این ہنگام
مومن متقی و خدا ترس و سزاوار بہشت باشد قولہ

وَلَا یَقْضِیْ بِکُفْرٍ وَّارْتِدَادٍ   بِعُہْرٍ وَّبِقَتْلٍ وَّاخْتِزَالٍ

قضا حکم کردن را گویند ارتداد کفر پس از ایمان را گویند عہر زنا را گویند اختزال بریدن را گویند
مراد از بریدن اینجا بریدن راہ راست ست یعنے راہزنی ست یعنے حکم نباید کرد بر مومن کہ
فلان کافر شد یا فلان مومن مرتد شود بسبب آنکہ مومن زنا کند و یا خون کند و یا راہ مسلمانان بزند
زیرا کہ بسبب گناہ مسلمان کافر نمی شود مگر آنکہ گناہ را حلال داند کافر گردد۔ نعوذ باللہ من ذلک قولہ

وَمَنْ یَّنْوِ ارْتِدَادًا بَعْدَ دَہْرٍ   یَصِرْ عَنْ دِیْنِ حَقٍّ ذِی انْسِلَالِ

ارتداد آنرا گویند کہ بعد از ایمان کسے کافر شود دہر زمانہ را گویند انسلال بیرون آمدن را گویند
یعنے اگر کسی نیت کند کہ من بعد از چند روز یا بعد از چند ماہ یا بعد از چند سال یا بعد از زمانہائے
بسیار کافر و مرتد خواہم شد پس کافر و مرتد میشود در حال و بیرون مے آید از دین حق بمجرد نیت کردن
چنانچہ بعضے عوام بزبان میرانند اگر تا فلان وقت زندہ مانیم در دنیا چنان و چنین بد خواہم کرد
عاصی گردد یا کافر خواہم شد باین لفظ نیز کافر میشود و بعضے عوام میگویند کہ کاشکی من پیش ازین
کافر بودم تا الحال مسلمان مے شدم باین لفظ نیز کافر مے شود قولہ

۵ العہر زنا یقال عہر الی المرأۃ عہرا وعہورا من باب منع اذا اتاہا لیفجر بہا

۵۵ مثل الصلوۃ والصوم والزکوۃ والحج

وَلَفظُ الکُفرِ مِن غَیرِ اعتِقَادٍ بِطَوعٍ رَدُّ دِینٍ بِاغتِفَالِ

لفظ سخن را گویند و اعتقاد استواری را گویند طوع اختیار را گویند اغتفال غفلت را گویند
یعنے اگر شخصے کلمۂ کفر بر زبان راند باختیار خود اگرچہ نداند کہ باین لفظ مسلمان کافر میشود پس گویند
آن سخن کافر گردد اگرچہ بغفلت و غافلی این سخن از ان کس صادر شود یعنے اگر کسے لفظ کفر بر زبان
راند اگر در دل آن سخن را قبول نکند ولیکن بخوشی خود بگوید مرتد گردد و کافر میشود اگرچہ بغفلت و غافلی و نادانی
سخن کفر گوید نیز کافر گردد اگرچہ نداند کہ این لفظ کفر است کافر میگردد و درین زمانہ اکثر مردم
بسبب بسیار گوئی لفظ کفر بزبان میرانند کافر میشوند و از کفر خود خبر ندارند پس در زمان جانکندن خبر
خواہند یافت کہ ما یان کافرانیم و ایمان را بر باد دادیم و خبردار نبودیم و بے ایمان خواہند رفت و در تمہید
آوردہ است کہ این مردم را شاید کہ ہر روز چند بار بگوید اَللّٰهُمَّ اِنِّی اَعُوذُ بِکَ مِن اَن اُشرِکَ
بِکَ شَیئًا وَّاَنَا اَعلَمُ بِہٖ وَاَستَغفِرُکَ لِمَا لَا اَعلَمُ بِہٖ تُبتُ عَنہُ وَاَسلَمتُ وَاَقُولُ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ
مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللّٰہِ تا ایمان ایشان سلامت ماند و اگر عربی فہم نداند بزبان کہ دانستہ باشد خواہ افغانی خواہ ترکی
و فارسی معنے وے آنست کہ بگوید توبہ کردم و پشیمان شدم از جملہ گناہان دانستہ و نادانستہ و از جملہ کفرہاے
دانستہ و نادانستہ بعدہ کلمہ طیبہ را بہ نیت ایمان بزبان راند و از سر مسلمان شود پس آن کفرے کہ بنادانی و غافلی
و غلط گفتہ بود ناچیز خواہد شد اگر کافران مسلمان گرفتند و جبر کردند کہ سخن کفر بگو و الا ترا بکشیم باید کہ
آن مسلمان دل خود را بر قرار دادہ و لفظ کفر بگوید کافر نخواہد شد قولہ

وَلَا یُحکَمُ بِکُفرٍ حَالَ سُکرٍ بِمَا یَہذِی وَیَلغُو بِارتِجَالِ

ہذیان و لغو سخن باطل را گویند ارتجال زود سخن گفتن کسے را گویند یعنی حکم نتوان کرد بہ کافر
شدن مست بسبب آنچہ مست بیہودہ گوید و مسخرہ کند در حال و را کافر نتوان گفت و مست آنرا
گویند کہ خمر خوردہ باشد و مست شدہ باشد پس بسبب مستی اگر کلمات کفر بگوید او را کافر نتوان گفت
زیرا کہ اگر باہوش شود و باز آن کلمات را بزبان براند آن ہنگام کافر شود و اگر بعد از انکہ بیہوش بود
باز بہوش بود از ان کلمات کفر منکر شود کافر نگردد مسئلہ اگر مست در حالت مستی زن
خود را طلاق بگوید زن او را طلاق خواہد شد قولہ

وَمَا المَعدُومُ مَرئِیًّا وَّشَیئًا لِفِقہٍ لَاحَ فِی یُمنِ الہِلَالِ

اورا کافر نتوان گفت و مست آنرا

فقه در لغت فهم را گویند مراد از فقه درینجا دلیل ست لاح آنکه ظاهر ست یمن برکت را گویند هلال
ماه نو را گویند یعنے این چیزها که از نیستی مطلق پیدا میکرد و آن نیستی همچون چیزے نیست که وجود داشته
باشد و در نظر در آید و این سخن ثابت شده بدلیلے که ظاهر شده در برکت ماه نو یعنے این دلیل ظاهر
و روشن مے باشد و پنهان نمیگردد و بر هیچکس پوشیده گردد پس همچنان این دلیل پوشیده نیست
و یا آنکه آن دلیل در برکت و روشنی خود روشن ست همچنان ماه نو یعنے الله تعالے که این مخلوقات را که هست
میکرد و در ازل چیزے نبود که ازان گرفت و این پیدا کرد بلکه نیست مطلق بود و آنچه در ذکرها می آرند
که دُرے بود حقتعالے بنظر هیبت در و نظر کرد بگداخت و آب شد از دود او آسمان ها شدند و از
کف دریاها و زمین شده و آن راست ست ولیکن آن دُر را از کجا پیدا کرد بجز و گفتن کن دُر پیدا شد
و از آن زمینها و آسمانها پیدا شدند مسئله الله تعالے آنرا گویند که از نیست مطلق هست مطلق پیدا کند - قوله

وَغَیْرَانِ الْمُکَوَّنِ لَا کَشَیْءٍ مَعَ التَّکْوِیْنِ فَاحْذَرْ لَا کِتْمَالِ

تکوین فعل باریتعالے را گویند و ایضا پیدا کردن الله تعالے را و این از صفات فعلیه باریتعالی
ست مکون پیدا شده را گویند یعنے مکون با تکوین هر دو جدا مغائر اند و نه چنین چیزے اند که عین یکدیگر
باشند و نگهدار این عقیده تا که بکمال برسد دین تو یعنے تکوین و مکون هر دو یک نداند بلکه تکوین فعل
خدا ست و فعل از فاعل جدائی باشد و مکون مخلوق خدا است و مخلوق از خالق جدائے باشد
و ایضا این معلوم شده ست که چنانکه ذات الله تعالے قدیم ست صفتهائے او نیز قدیم ست
پس تکوین صفت اوست و قدیم ست و مکون مخلوق اوست و حادث ست یعنی نو پیدا است
پس قدیم با حادث چگونه یک باشد پس معلوم شد که آنچه بعضے گمراهان میگویند که ماکرده خدائیم
و این سخن ایشان کفر ست زیرا که ماکرده خدائیم بلکه کرده شده خدائیم و کرده شده از کرده
جدا باشد و خود را خدائے گفتن کفر ست نعوذ بالله من هذا الکفر - قوله

وَفِی الْاَذْهَانِ حَقٌّ کَوْنُ جُزْءٍ بِلَا وَصْفِ التَّجَزِّیْ یَا ابْنَ خَالِ

ذهن یاد گرفتن چیزے را گویند و در دل حق ثابت را گویند یعنے در عقل و فکر عاقلان ثابت ست
بودن ذره که از ان یک دو نمیشود و این سخن از برائے آنست که الله تعالے در عالم
ذره ها پیدا کرد آن ذره ها را ترکیب داده اجسام پیدا میکند پس اهل سنت والجماعت میگویند که پس

اجسام از ذرہا است فلاسفہ طائفہ اند از گمراہان ایشان از ذرہ منکراند ایشان میگویند کہ
ترکیب از ہیولی واین قول ایشان کفرست وہیولے را بیشتر بیان خواہم کرد انشاء اللہ تعالیٰ قولہ

وَفِی الْاَجْدَاثِ عَنْ تَوْحِیْدِ رَبِّیْ   سَیُبْلٰی کُلُّ شَخْصٍ بِالسُّؤَالِ

اجداث قبرہا را گویند وتوحید یگانگی باریتعالے را گویند وتوحید ایمان را نیز گویند یعنے در
قبرہا سوال ازیگانگی پروردگار باشد ہر شخصے گرفتار کردہ خواہد شد بسوال پس ہر کہ از سوال
گور منکر شود کافر گردد ودر گور اورا از سہ چیز سوال کنند اول پرسند کہ خدائے تو کیست اگر بندہ
مومن باشد خواہد گفت کہ خدائی من آنست کہ مرا وشمارا آفریدہ ہمت بعدہ پرسند کہ پیغمبر
تو کیست بندہ مومن خواہد گفت کہ پیغمبر من محمد آخر الزمان است بعدہ پرسند کہ دین تو چیست بندہ مومن
گوید کہ دین من آنست کہ آنچہ محمد علیہ السلام آخر الزمان از نزد خدا تعالے آوردہ بود ہمہ را قبول
کردہ بودم این ہنگام فرشتگان گویند خواب کن چنانچہ شخصے نو کدخدائے خواب بافراغت کند
روح اورا با آسمانہا برند وگور اورا روضۂ بہشت گردانند واگر بندہ کافر ومرتد ومنافق و
مشرک باشد چون فرشتگان ازو پرسند کہ خدائے تو کیست از ہیبت ایشان بگوید کہ خدائے من ہم
شما اید این ہنگام گرزہائے آتشین بر سر او زنند روح اورا بدوزخ برند وقبر اورا چاہے از چاہہائے دوزخ

وَلِلْکُفَّارِ وَالْفُسَّاقِ بَعْضًا   عَذَابُ الْقَبْرِ مِنْ سُوْءِ الْفِعَالِ

کفار کافران را گویند فساق گنہگار را گویند یعنے مر کافران را وبعضے فاسقان را عذاب گور
باشد از سبب بدخوئی ایشان پس عذاب گور مر کافران را لازم است ودر تمام ایام
در گورہا شد وتا بزمان زندہ شدن عذاب یابند اما در روز جمعہ ودر شب جمعہ عیدین ودر تمام
رمضان خلاص شوند از برکت این اوقات چون این مدت بگذرد اللہ تعالیٰ عذاب را برایشان نہد
ولیکن گنہگاران مسلمانان بعضے را عذاب اللہ تعالے بکرم خویش بہ بخشد وبعضے را عذاب کند ولیکن
چون شب جمعہ برسد عذاب از ایشان بردارند وباز نہند تا بوقت زندہ شدن وچون زندہ شود بعد
ازان ہرچہ اللہ تعالے بخواہند یا اورا آنجا نیز بکرم خویش بہ بخشد ویا بقدر گناہ عذاب کند وآنگہ
بہ بہشت فرستد وہمچنین اگر میت از جمعہ شب عیدین برسد نیز عذاب ازو بردارند وہم اگر شبے
اول زماہ رمضان رسد نیز عذاب ازوے بردارند پیغمبر فرمودہ است کہ در قبر کافران را اللہ تعالیٰ نود ونہ اژدہا

بفرستد تا آنها آنهارا بگیرند و نیش ها زنند تا بوقت زنده شدن و هر نیش آن اژدها در سختے چنان ست کہ اگر یک نیش بر کوہہا کہ روے زمین زد آن کوہ ہا چون موم بگدازند۔

مسئلہ ہر کہ از عذاب یافتن در گور و یا از ثواب مردہ در گور منکر شود کافر گردد مسئلہ ارواح مسلمانان سی سال بعد از مرگ بر عزیزان خود مے آیند دہ سال ہر صباح و ہر پگاہ مے آیند و دہ سال در شب جمعہ می آیند و دہ سال در شب ہائے عیدین مے آیند بعد ازان نمے آیند اگر اینجا کسے او شان را بدعا و درود و نان یا د آرند خوشنود گردد قولہ

وَاِنَّ السُّحْتَ رِزْقٌ مِثْلُ حِلٍّ   وَاِنْ یُّنْکِرْ مَقَالِیْ کُلُّ قَالٍ

سُحت حرام را گویند رزق آنرا گویند کہ مردم بدان نفع گیرند مقال گفتن را گویند قال گویندہ را گویند یعنی بدرستی کہ حرام رزق است در رزق بودن مانند حلال ست اگرچہ منکر می باشد اکثر گویندگان گمراہان این نوع گفتن را یعنے گمراہان از رزق بودن حرام منکر اند و غرض ایشان انست کہ حرام رزق نیست رزق ایشان آنرا گویند کہ چیزے بکسب خود حاصل کند و حرام چون بکسب خود حاصل نشدہ پس ہمچون گیاہ بیابان باشد تا ہر کہ بخورد او را ثواب عذاب نباشد نعوذ باللہ بدین قول کافر شدہ اند۔ و از آیت قرآن منکر شدہ اند اما اہل سنت جماعت بر آنند کہ رزق آنرا گویند کہ از حلق آدمی فرو رود۔ خواہ حلال باشد خواہ حرام پس چون حرام خورد و از حلق فرو رفت او را شد و لیکن عذاب خواہد یافت چنانکہ کسے زہر بخورد زہر رزق او باشد و لیکن ہلاک خواہد شد قولہ

حِسَابُ النَّاسِ بَعْدَ الْبَعْثِ حَقٌّ   فَکُوْنُوْا بِالتَّحَرُّزِ عَنْ وَبَالٍ

بعث زندہ شدن را گویند پس از مردن حرز جائے امان و پناہ وبال گناہ را گویند یعنے حساب کردن خدا تعالیٰ فردائے قیامت با مردمان حق ست پس باشید احتراز کنندگان و پناہ جویندگان از گناہ کردن یعنے حرام را ذرہ ذرہ حساب کند و ازان عذاب دہد ز رزہ چہلم حصہ از دانہ خشخاش باشد صد و یا ز دہم حصہ از دانہ جو باشد اگر این مقدار حرام را کسے حلال داند کافر شود اگر حلال نداند قدر آن عذاب شود آنکہ بجنت رود و بحبہ حبہ از حلال نیز حساب خواہد شد کہ این رزق حلال را کہ من بشمار سانیدہ بودم شکر نعمت من بجا آوردید یا نہ قوت این حلال بطاعت خرج کردید یا بگناہ و یا بدعت خرج کردید و حبہ چہل و ہشتم حصہ درہم باشد۔

نقل است که چار چیز را حساب بنایت دشوار باشد اوّل آنکه شخص به تن درست و دشمن نداشته
دویم آنکه بزیر سایه خواب کند سیوم آنکه آب سرد را نوشد چهارم آنکه نان گندم بخورد
و دور جبر است اگر شخصے سوم حصه درہم را از کسے بزور و تعدی گرفته باشد فردائے قیامت
مقدار پانصد نماز مقبول درگاه از ظالم گرفته شود و مظلوم را داده واگر این قدر نماز نداشته
باشد گناهان آن مظلوم را بر ظالم نهد و از برائے آن مظلوم ظالم را عذاب کند قوله

نُعْطَى الْكُتُبُ بَعْضًا نَحْوَ يُمْنَى وَبَعْضًا نَحْوَ ظَهْرٍ وَالشِّمَالِ

کتب نوشت ها اعمال بندگان را گویند که دران نیکیها و بدیها بندگان نوشته باشد یعنی
فردائے قیامت داده شود نوشتها بعضے بندگان را بدست راست و بعضے را بدست چپ اما
دست چپ را شکسته پس پشت آورده باشند پس مومنان صالح را بدست راست دهند
که تا جملا اعمال نیک و بد و گناهان کبیره و صغیره را معلوم خود کنند که چنان و چنین کرده بودیم اگر نیک باشند
شادان باشند واگر بد باشد غمناک گردند کفار را بدست چپ دهند در حالیکه گردنهائے
ایشان را شکسته در رویهائے ایشان را پس پشت آورده باشند که جملا اعمال بد خود را چون کفر و الحاد
زندقه و سجده کردن مر غیر خدا را و سبک داشتن علمائے دین را معلوم خود کنند و همیشه در
غم مانند که بعد از ان هرگز شادی نه بینند - قوله

وَحَقٌّ وَزْنُ اَعْمَالٍ وَجَرْيٌ عَلٰى مَتْنِ الصِّرَاطِ بِلَا احْتِمَالٍ

وزن سنجیدن را گویند و مراد از وزن اینجا میزان است میزان ترازو را گویند متن پشت را گویند
صراط در لغت راه را گویند و مراد از صراط اینجا پلے ست دراز کشیده شده بر پشت دوزخ که باریک
تر است از موی و تیز تر از تیغ که بگذرند بهشتیان و بلغزند قدمهائے دوزخیان تا در دوزخ افتند
یعنی حق و درست باید دانست سنجیدن اعمال نیک و بد بندگان را به ترازو در روز قیامت و همچنین حق
باید دانست بگذشتن مردمان بر پل صراط بیک مسئله هر کرا نیکی از بدی زیاده شود او را ببخشد و هر کرا نیکی
و بدی برابر شود یا او را شفاعت شفیعان یا بکرم خویش ببخشد و یا او را مدتیکه خواست خدائے باشد

نهج
الکتاب
والکتاب
ومقدسات
وجزء کتب
یکتبها الحفظه
ایام حیاتهم
فی النهار
والیل علے
مانی الحیات
الدنیا
قبله

[illegible]

در اعراف نگهدارد و بعد ازان او را در بهشت برد هر کرا بدی از نیکی زیاده شود او را در دوزخ عذاب کنند مسئله اگر شخصے حساب قیامت را از حلال و حرام و یا خواندن نامهای اعمال را و یا سنجیدن اعمال را بترازو و یا بگذشتن بر پلصراط منکر شود کافر گردد - مسئله بعضے مؤمن صالح چنان بگذرند از پلصراط که خبر نشوند که صراط دوزخ کجا بودند و بعضے چون سوار تیز رو بگذرند و بعضے چون پیاده تیز بگذرند و بعضے چون شخصی بار گران برداشته باشد هم چنان هر شخصی باندازه عمل خود خواهد رفت اما کسانیکه در گناه غرق شده اند و یا کافر رفته اند اینها در دوزخ بمانند و پلصراط ایشان از موی باریکتر و از تیغ تیز و از آب نرم تر باشد و لیکن گنهگاری که ایمان بسلامت برده باشد هر چند که بسیار در دوزخ بماند عاقبت بیرون آید و در بهشت میرسد اما کافر هرگز بیرون نخواهد آمد - قوله

وَمَرْجُوٌّ شَفَاعَةُ اَهْلِ خَيْرٍ لِاَصْحَابِ الْكَبَائِرِ كَالْجِبَالِ

کبائر گناه کبیره را گویند یعنے امید برده شده ست بشفاعت بزرگان چون پیغمبران و عالمان و شهیدان مر گنهگاران را اگرچه گناهان بزرگ هم چون کوهها کرده باشند هر که از شفاعت بزرگان منکر شود کافر گردد مسئله شفاعت کودکان نابالغ نیز حق ست که مادران و پدران خود را از الله تعالی بخواهند و از دوزخ بیرون کنند مسئله آب چشم ریختن و گریه کردن در مردن فرزند مباح ست بلکه ثواب ست اما جامه پاره کردن و بانگ های مخالف شریعت کردن و خدها پاره کردن این معامله ها حرام ست مسئله چون بعضے گناه گاران در دوزخ افتند آتش دوزخ از هر جانب بر و حمله کند اما فرشتگان مقداری آب بیارند و بر ایشان زنند تا آتش از ایشان دور گردد آن گناهگاران از فرشتگان پرسند که این چه آب ست فرشتگان گویند که این آب چشمان شما ست که در مردن فرزندان شما از چشمان شما برون آمده بود و ما آن را نگاه داشته بودیم تا الحال شما را بکار آید پس معلوم شد که مر آن گریه که مخالف شریعت نباشد در آن باکے نیست مسئله هر آن زنیکه در مردن اقرباء خویش آواز بلند کند و گریه و جذعه نماید الله تعالے درهاے دوزخ بر آن زن بکشاید و زن نوحه گر را چون در گور نهند روی او از قبله بگردانند - قوله

وَلِلدَّعَوَاتِ تَاثِيرٌ بَلِيغٌ وَقَدْ يَنْفِيهِ اَصْحَابُ الضَّلَالِ

بلیغ تمام را گویند یعنے مر دعا کردن را تاثیر تمام ست و نفی میکنند این تاثیر دعا را خداوندان

ملهٔ اهل خیر یعنا و مل الانبیاء والاولیاء را ثم لا فرق بین الصغیرة و الکبیرة ان الکبیرة اسم لکل ذنب لسعد شرع بخلاف الصغیرة و قال بعضهم کل فرق مذکورة فی کتاب الله فهو من الکبائر و کل مالم یذکر فیه فهو من الصغائر کذا فی الشرح ۲

گمراہی و تاثیر دعا قبول آمدن دعا باشد یعنی اگر مسلمانان در روزگار دنیائے خود و یا در روزگار دنیائے غیر خود واز برائے نفع و ضرر مردم دعا کنند اللہ تعالےٰ قبول میکند و ہمچنین اگر برائے نفع دین خود و یا نفع دین غیر خود دعا کنند اللہ تعالےٰ قبول میکند پس دعا را نباید ترک آوردن و ہم چنین اگر مسلمانے درحق مردہ مسلمانے دعا کنند و یا خیر و صدقہ بدہد اللہ تعالےٰ ثواب آن دعا و صدقہ را در چندان کند تا ہم عامل را باشد و ہم مقدار از آن آن مردہ را باشد اما گمراہان از قبول شدن دعا منکر اند دعا نے کنند و درحق مردہ خیر و صدقہ را ثوابے دانند این یقین ایشان مردود ست اگر کافرے در دنیا دعا میکند دعا او قبول میشود چنانکہ ابلیس دعا کردہ در عمر خود کہ یارب مرا عمر بسیار بدہ تا روز قیامت این دعا شد و چنانکہ فرعون دعا کرد کہ یارب یا پیدا کن رود نیل پیدا شد مسئلہ اگر شخصے درحق مردگان ایمان مرتد دعا کند و یا خیر و صدقہ بدہد آن مقبول نمے شود اگرچہ آن دعا گوئے انبیا و اولیا یا انبیا را باشد چنانکہ محمد مصطفےٰ واحمد مجتبیٰ صلے اللہ علیہ وسلم درحق ابو طالب دعا کرد مقبول نشد۔

وَدُنْیَا نَاحِدِ ثیْتُ وَالْھیُوْلیٰ عَلیٰ یُمْا لْکوْنْ نَاسْمَعْ بَاحْتِذَالِ

از حدیث اینجا نو پیدا شدہ را گویند و ہیولے بقول بعضے گمراہان چیزے را گویند کہ از و چیزے راست کردہ شود احتذال شادمان کردن را گویند یعنے دنیا وآنچہ در دنیا ست ہمہ نو پیدا شدہ اند و قدیم نیند و ہیولے را نابود باید دانست پس بشنو این سخن را بخوشی و فلاسفہ طائفہ اند از گمراہان ایشان میگویند چنان کہ حق تعالےٰ قدیم ست ہم چنان پارہ گل نیز قدیم بود و از آن گل حق تعالےٰ مخلوقات را پیدا کردہ آن گل را ایشان ہیولے گویند و این سخن ایشان کفراست و ایشان کافران اند زیرا کہ قدیم درحقیقت اللہ تعالےٰ است و غیر حق ہمہ نو پیدا شدہ اند و این دنیا را خدا تعالےٰ از نیست مطلق کہ ہیچ نبود بمجرد گفتن کن بیافریدپس ہر کہ غیر از خدائے تعالےٰ چیزے دیگر را قدیم داند کافر گردد نعوذ باللہ منہا قولہ

وَلِلْمَوْتَاتِ اَسْبَابٌ کَثِیْرٌ وَمَالْمَعْدِ فِیْہِ مِنَ الرِّجَالِ

موتات مرگ ہا را گویند یعنے مرمردنہا را اسباب بسیار است چنانکہ کشتن و زہر خوردن واز بلندی افتادن و غیر ذلک ہیچکس را حساب آن ممکن نیست تا شمار کند کہ سبب تا مردن چند باشد ولیکن بہر سبب کہ شخصے بمیرد اجل آن کس چیزے یکے نباشد قولہ

وَمَا الْمَقْتُولُ مَقْطُوعٌ بِاَجَلٍ   سِوىٰ مِنْ عِنْدِ اَصْحَابِ الضَّلَالِ

مقتول کشته شده را گویند اجل اینجا مهلت را گویند و مراد اینجا مهلت ست که الله تعالی زنده
گان را مهلت کرده تا چون آن مهلت برسد زنده البته خواهد مرد یعنی هر که کشته شود از دست کسی
اجل وی بریده نشود یعنی آن مهلت را که الله تعالی مقرر کرده کم نخواهد آمد بلکه اجل او همان ساعت
باشد و چون اجل شخصے برسد مقدار آنکه مورچه قدم بردارد و بنهد از ان پیش و پس شدن روا نیست بلکه در
آن ساعت البته خواهد مرد اما گمراهان گویند که اگر کشته شده از دست کسے کشته نه شدے چهل روز
دیگر زیستے این سخن ایشان کفر است و ایشان میگویند که چون اجل بریده نمی شود پس کشنده
چرا لایق عذاب میگردد جواب ایشان آنست که کشنده از جهت آن لایق عذاب میگردد که چون اجل
یکے بنهایت رسد حق تعالی او را البته خواهد میراند ولیکن بر بنده واجب نیست که چون اجل یکی
میرسد او را بکشد زیرا که ملک خدائے است و تصرف نیز مر خدائی ست در ملک خویش پس چون
بنده فاعل مختار ست و باعتبار خود خون ناحق کرده که کردن آن خون بر و واجب نیست
و نبود پس لایق عذاب میگردد و این بیت از ملحقات ست قوله

وَلِلْجَنَّاتِ وَالنِّيْرَانِ كَوْنٌ   [له] عَلَيْهَا مَرَّ اَحْوَالٌ خَوَالِ

جنات بهشت ها را گویند و نیران آتش ها را گویند کون هستی را گویند احوال سالها را گویند خوال
زمانهای گذشته را گویند یعنی مر بهشت ها را و دوزخ ها را وجود هست الحال موجود اند که بر ایشان سالهای
بسیار و بی حساب گذشته اند که حساب آنرا جز الله تعالی کسے دیگر نداند که از کے باز آفریده شده
اند خلاف مر گمراهان را که ایشان گویند بهشت و دوزخ پیدا نشده اند بلکه بعد از ان پیدا خواهند شد
این سخن ایشان کفر ست زیرا که در آیت قرآن شریف ایشان را پیدا شده گفته اند قوله

وَلَا يَفْنٰى الْجَحِيْمُ وَلَا الْجِنَانُ   وَمَا اَهْلُوْهُمَا اَهْلُ انْتِقَالِ

جحیم دوزخ را گویند و اهل کسان هر کرا گویند یعنی بعد از ان که بهشتی به بهشت و دوزخی
بدوزخ روند و بهشت فانی نخواهد شد و نه دوزخ و نه کسان ایشان یعنی آنچه در ایشان
باشد از ایشان بدر کرده نشوند بلکه بهشتی همیشه در بهشت باشد و دوزخی همیشه بدوزخ خلاف
گمراهان را که ایشان گویند چون بهشتی به بهشت روند و دوزخی بدوزخ بعد از ان هم بهشت فانی خواهد شد

له قوله علیها ای علی کل واحد منهما وانما قال ذلک اختصارا فی الکلام کما نقول نعم ما فعلت وقد کثیرة ذکر ذلک اشعار کثیرة او غیر هذا الموضع شرح القصیدة ۲

با اہل خویش وہم دوزخ فانی خواہد شد با اہل خویش و این سخن ایشان کفرست و ایشان کافران مطلق اند زیرا که در آیت ہم برای بہشتیان وہم برای دوزخیان ہمیشگی آمدہ ست و ایشان از آیت منکر اند قوله

وَذُو الْاِیْمَانِ لَا یَبْقٰی مُقِیْمًا بِشُوْمِ الذَّنْبِ فِیْ دَارِ اشْتِعَالٖ

مرادا از دار اشتعال اینجا دوزخ ست یعنی آنکه ایمان بسلامت با خود برده باشد پس ہمیشه نخواہد در دوزخ بشومی گناہ یعنی بگناه کردن کسی کافر نمیشود در دوزخ نخواہد ماند مگر آنکه گناه را حلال دانستن داشته باشد و حلال دانستن گناه این ست که شخصی گناه بکند و بگوید که حلال کردم و بگوید که درین گناه باکی نیست و یا بگوید که خداتعالی این چیزہا را از برای ما آفریده ست که این را بکنم و یا بگناه تفاخر کند و ما بار یاد کند و خوشحال شود بران و یا بربان این لفظہا را نگوید ولیکن در سوال و بگذرد که خوب کردم و یا شخصی دیگر گناه بکند و این شخص بدان گناه خوشحال شود و راضی گردد درین جمله معاملہا مسلمان کافر میگردد نعوذ بالله من ذلک و در خبر است که بگناه کردن کسی کافر نمیشود ولیکن بخواری داشتن گناه کافر شود و خوار داشتن گناه آنست که از گناه کردن توبه نکند و پشیمان نشود و از خداتعالی نترسد پس گناهگاران این زمانه آنها اند که نه پشیمان شوند و نه از خداتعالی میترسند و نه باخلاص دل توبه میکنند عجب که اگر ایمان بسلامت برند بلکه اکثر آنها بر آنند که گناه را حلال میدارند چنانکه اصیل را فروختن و مسلمان را کشتن و مال مسلمان بناحق خوردن و زنا کردن و خمر خوردن و ریش تراشیدن و غیر ذلک گناه کبیره میکنند و حلال میدانند اینها کافران مطلق اند نماز جنازه بر ایشان نباید خواند مگر آنکه معلوم میشود که توبه کرده مرده باشند آن ہنگام نماز جنازه بر اینها بگذارند قوله

لَقَدْ اَلْبَسْتُ لِلتَّوْحِیْدِ نَظْمًا لَهٗ بَدِیْعُ الشَّکْلِ کَالسِّحْرِ الْحَلَالٖ

توحید یگانگی خداتعالی را گویند و نیز ایمان را گویند بدیع نو پیدا را گویند یعنی مصنف میگوید که تمام علم شناخت خداتعالی و یگانگی او را بنظم پوشیده گفتم و ہمچنین تمام علم ایمان را در قواعد شعر شاعران پوشیده آوردم و آن علم ایمان را نظم گردانیدم و تمام عقاید مسلمانی را بنظم آوردم اما نظمی که در شکل خوش نو پیدا باشد یعنی ہیچکس پیش ازین نوع عقاید را بنظم نیاورده باشد پس از غایت لطافت این شعر من ہمچو سحر حلال ست یعنی شاعر یک سخن را بسخن دیگر پیوسته میکند و موزون می آرد گویا که سحر میکند اما سحرہای دیگر حرام اند ولیکن سحر شاعری حلال ست کقول الشاعر بیت

هر که سخن را بسخن ضم کند؛ قطره خون را ز جگر گم کند؛ نیز باید دانست که سجع موافق بودن دو کلمه اخیره را گویند و کلام خواه منظوم بود خواه منثور بر حرف آخر سجع را در علم بدیع یازده نوع قرار داده اند از آن جمله یکی آنست که مصرع اول متعلق باشد در فهم کردن یعنی بر صنعتی که ذکر کرده میشود بر مصرع دوم این نوع را تصریح التعلیق میگویند مثل قول الشاعر بیت دل خلاصی باید از محنت بآسانی اگر؛ افگند بر حال من آن سرو سیمین یک نظر؛ در حرف این نوع را سحر حلال میخوانند پس ناظم این کتاب علیه الرحمة والغفران مگر برین سخن نیز اشارتی کرده باشد که این شعر من بالکلیه یا اکثر او موافق طریقه سحر حلال است در رسم قاعده همه شاعران مسئله یعنی سحرا اند که بسحر کردن آن ساحر کافر شود و بعضی سحراند که بسحر کردن آن ساحر کافر نباشد پس سحر یکه بکردن آن یقین آدمی ضرر میرسد مسلمانان را باید که آن ساحر را بکشند خواه آن ساحر مرد باشد خواه زن چنانکه بعضی زنان در دیار ما مرد مردان را بسته میکنند اینها را باید کشت و اگر توبه کنند توبه ایشان مقبول باید کرد و اگر ساحر مثل ساحران فرعون سحر کند چنانکه ریسمانها مار و کژدم دیگر یا اند و خلق آنرا خدای داند کافر شود آنرا باید کشت اما سحر حلال ما را دیگر معلوم نشد الا آن سحر شاعر که گفته شد هم برین معنی من خداترس را باید که از همه نوع سحر دور باشد تا در کفر نه افتد در اثر این است که هر که در میان دو کس برای محبت سحر کند کافر گردد والله اعلم قوله

يُسَلِّي الْقَلْبَ كَالْبُشْرٰى بِرَوْحٍ وَيُحْيِي الرُّوْحَ كَالْمَاءِ الزُّلَالِ

مراد از تسلی اینجا بیغم گردانیدن است بشری مژده دادن را گویند و روح راحت را گویند زلال آب خوش را گویند یعنی این نظم را که در حق اعتقاد و دین اسلام را بیغم میگرداند دلهای مسلمانان اهل سنت و جماعت را چنانکه خوش میگردند دلهای مردم بمژده راحت دادن و هم چنانکه زنده میکند آب خوش همان گیاهها و همه حیوانات را و مراد از زنده کردن روح راحت یافتن روح ست زیرا که شخصی بیراحت اگرچه زنده باشد اما زندگی خود را از مردن بدتر میداند اما شخصی مرده اگر با راحت باشد گویا که زنده است چنانچه در آیت قرآن آمده است که شهیدان را مرده نه پندارید بلکه زنده دانید و مراد از آب خوش آنست اگرچه حیوانات آنرا بیابند بخوشی و رغبت میخورند اگرچه بگیاه برسد آن گیاه تازه میگردد اما آب تلخ را اگر حیوان بیابد نمی خورد و اگر بر گیاه برسد آن گیاه میسوزد یعنی چون این کتاب را کسی بخواند و اعتقاد اهل اسلام را معلوم کند و از احکام اسلام آگاه شود پس دل او بیغم میگردد هم چنانکه شخصی را مژده داده شود

دل وبغیم میگردد ونیز این نظم من زنده میکند روح مسلمان سنی را پس چنان هر که این اعتقادهائے خود را معلوم
کند دل وراحت یابد و بناوانی در مذهب کفر والحادی اند واز اعتقاد کفر بیرون مے رود مسئلہ
در حقیقت روح اختلاف بسیار آمده ست بعضے گویند که روح عرض ست یعنی او را وجود هم نیست بلکہ
قائم بغیر وآن غیر جسد او ست و بعضے گفته اند که روح جسم صافی نورانی است واین قول اکثر علما است
اما اکثر اهل سنت وجماعت گفته اند که از حقیقت روح هیچ احد را هم آگاهی نیست نه فرشتگان را ونه
پیغمبران را جز الله تعالے پس هر که در حقیقت روح سخن به اطلاق گوید سخن حرام گفته باشد واستحلال حرام کفر باشد

نَحُوْضُوْا فِيْهِ حِفْظًا وَاعْتِقَادًا لَه تَنَالُوْا جِنَانَ اُضْنَافِ الْمَنَالِ

خوض در آمدن در آب در آمدن و سخن در سخن پیوستن گروهے باهم را گویند ونال رسیدن ویافتن را
گویند ونال عطا وبخشش را گویند یعنی ای مردمان این نظم من لطیف است ودلها را بغیم میگرداند پس در آیند درین سخن
یعنی درین کتاب انسوے یادگرفتن واعتقاد کردن نظر کنید جمله اهل اسلام در صحت این کتاب ودر اعتقاد کردن عقاید
این کتاب سخنان خود را پیوسته دارید یعنی اعتقاد بدل دارید تا برسید به بخششها وعطاهائے گوناگون
وبیاید انواع کرمهائے بیچون یعنی اگر این کتاب را یاد کنید وبعقاید این کتاب باور کنید الله تعالی بخششهائے بیشمار
بر شما رساند چنانکه درین جهان شما را با ایمان دارد ودر آن جهان شما را در بهشت دارد واز شما راضی گردد
مسئله غرض از اعتقاد کردن اینست که یاد کردن هیچ اعتقاد در کار نیست تا اگر شخصے همه عقاید اسلام را یاد
گیرد و جمله علوم شرعیه را با دلائل عقلے ونقلے در یابد تمام قرآن بخواند اما حق بودن عقاید اسلام در دل خود اعتقاد نکند
مسلمان نگردد واگر شخصے دیگر از علم هیچ نخوانده باشد اگر بزبان بگوید قبول کردم دین مسلمانی را وآنچه در دوست
وبیزارم از کفر وکافری وآنچه در دوست ودر دل جمله عقاید اسلام را قبول کند مسلمان میگردد پس باید که مسلمان سنی
این کتاب را یاد گیرد ودر دل اعتقاد کند تا مسلمان مطلق گردد واگر یاد گرفتن تواند باید که جمله عقاید در اعتقاد در
باور کند واز جمله عقاید کفر والحاد وبدعت بیزار گردد ونیز مسلمان گردد مسئلہ اگر شخصے همه عقاید اسلام را قبول کند مگر
یکے را از ان منکر شود کافر باشد مسئلہ اگر شخصے مسلمان باشد وهمه عقاید اسلام را قبول کرده باشد واز همه عقاید کفر
منکر شده باشد اما یک سخن کفر گرفتن را روا داند کافر گردد وهم چنین اگر یک کار کافران
کردن را روا داند نیز کافر گردد وهم چنین اگر یک سخن کفر یا یک کار کفر را بغافلی ویا بناوانی بکند ویا
بفراموشی بکند نیز کافر گردد وهمچنین یک سخن کفر ویا کار کفر بمسخرگی کند نیز کافر گردد نعوذ بالله قوله

وَکُونُوْا عَوْنَ ھٰذَا الْعَبْدِ دَھْرًا   بِدُعَاءِ الْخَیْرِ فِیْ حَالِ ابْتِہَالٖ

مراد از عون اینجا معین ست یعنے یاری دہندہ ومراد از ہذا العبد نظم کنندہ این کتاب ست
ابتہال در مناجات زاری کردن بخدا یتعالی یعنے ای طائفہ اہل سنت وجماعت کہ معتقد این عقیدہ
اید درین کتاب خواندہ اید وعقاید اورا یاد گرفتہ اید واعتقاد کردہ اید میخواہم از شما اینکہ یاری کنندگان باشید مرا
بدعا نیک یاد کردن در زمانیکہ با پروردگار خود را مناجات وزاری میکردہ باشید یعنی از شما یاری میخواہم کہ مرا
بدعا نیک یاد آرید زیرا کہ من نیز شمارا یاری کردہ ام با آنکہ عقاید اسلام را مجمل جمع گردانیدہ نظم ساختہ ام
تا شمارا در دین ودنیا بکار آید وہمچنین شارح این کتاب نیز التماس میکند از فائدہ برندگان این شرح
تا بندہ گنہگار را اللہ تبارک وتعالے در ہر دو جہان خجالت ندہد وگوہر ایمان را از خدع رہزنان و
شیاطین در امان خود دارد اللہ تعالے مارا ومصنف را وجمیع اہل سنت وجماعت را با ایمان دارد و
با ایمان برد وبہ لقاء عزیز خویش مشرف گرداند قولہ

لَعَلَّ اللّٰہَ یَعْفُوْہُ بِفَضْلٍ   وَیُعْطِیْہِ السَّعَادَۃَ فِی الْمَاٰلِ

مآل جائے بازگشتن را گویند ومراد از مآل اینجا یا حالت جانکندن ست ویا روز قیامت آنچہ ہمہ مردم
را البتہ بازگشت بدین دو جا خواہد بود سعادت نیک بختی را گویند ومراد از سعادت اینجا یا ایمان ویا بہشت
یعنے اے شما اے مومنان این بندہ را دعاے ایمان در وقت جان کندن کنید یعنے ایمان اورا از زوال نگہند ثابت بدارد
تا با ایمان برود زیرا کہ ہر کہ اہل سنت وجماعت باشد اورا ایمان البتہ ست زیرا کہ ایمان اعتقاد کردن عقاید اسلام را
را میگویند پس اہل سنت وجماعت را ایمان چگونہ نباشد وہم ازینجاست کہ مسلمان سنی را نباید گفت کہ
خدایا ایمان بدہ بلکہ باید گفت کہ خدایا ایمان مستان زیرا کہ اہل سنت وجماعت را البتہ ایمان باشد واگر مراد از
سعادت بہشت باشد ومراد از مآل روز قیامت باشد پس معنے چنان میگردد تا بدہد باریتعالی این بندہ را
بہشت در روز قیامت وغرض از اظہار این دو معنے حل ترکیب ست واگرنہ ہر کرا ایمان باشد اورا البتہ
بہشت بیابد وہر کرا ایمان نباشد اورا بہشت ہم نمی باشد مسئلہ ایمان مجمل در حق عوام این است آنکہ خدا را بہ
یگانگی پرستند ودر شناخت او مخالف شریعت سخن نگویند ومحمد صلے اللہ علیہ وسلم را برحق دانند ودعوے کنندہ
پیغمبری را بعد از محمد آخر الزمان صلے اللہ علیہ وسلم کافر گویند وکلام ربانی را حق خوانند وہر دینے
کہ مخالف از پیغمبر آخر الزمان علیہ السلام ومخالف قرآن باشد از ان بیزار گردند وزندہ شدن این جسد را بعد از

مردان حق دانند و بهشت و دوزخ را حق دانند مسلمان میگردند تا مادامیکه اقوال و افعال کفر
از ایشان پیدا نشوند و اگر افعال و اقوال کفر پیدا شود کافر گردند نعوذ باللہ من ذلک قوله

وَاتِی الدَّهرَ اِذْ عُوْ کُنْهُ وُسْعٍ ‌ ‌ ‌ ‌ لِمَنْ بِالْخَیْرِ یَوْمًا قَدْ دَعَا لِیْ

کنه نهایت را گویند و وسع طاقت را گویند یعنی میگوید این مصنف امالی علیه الرحمة بدرستی که من در زمانه
خویش دعا مے کنند آمرزش میخواهم بجهد تمام بقدر طاقت خویش مر کسے را که در تمام عمر خود مرا یک روزے به دعا نیک بایمان
دید عا و وصول به بهشت یاد کند از شرط اهل اسلام خاص خوانندگان کتاب را باید که چون نام بزرگی شنوند بلفظ
علیه الرحمة و یا علیه الغفران یا بلفظ دیگر او را دعا بکنند پس چون زمانه چنین است که مردم فراموش دل اند لهٰذا
ادب را کم نگاه میدارند از ان مصنف در آخر کتاب دعاے خود را یاد کرده که خوانند هر چند فراموش دل باشد مرا فراموش
نکند هرگز ٭ مسئله باید دانست که جمله انبیا مطلق بهشتی اند و هم چنین ده یار پیغمبر علیه السلام مطلق بهشتی بودند اول ابوبکر
صدیق دویم عمر فاروق سیوم عثمان ذی النورین چهارم علی مرتضی پنجم سعد ششم سعید هفتم طلحه هشتم زبیر
نهم ابو عبیده دهم عبد الرحمان رضوان اللہ علیهم اجمعین و در شان اهل بیت رسول اللہ صلے اللہ علیه وسلم نیز احادیث احاد
آمده ولیکن بعد از ان هیچ یکے را روا نیست که شخصے را مطلق بهشتی گویند اگرچه از اولاد پیغمبر باشد زیرا که بعد از
انبیا و عشره مبشره مطلق گفتن کسے کفر باشد تا اگر شخصے ایشان جعفر صادق و یا امام محمد باقر و یا امام علی اصغر و یا
امام اعظم و یا امام شافعی و یا امام بصری و غیر ذلک از اکابر دین را مطلق بهشتی گوید کافر گردد زیرا که در شان این بعد از
عشره مبشره آیت و حدیث نیامده چون وحی منقطع آمده بعد از پیغمبر آخر الزمان هیچکس را بر غائبات آگهی نیست که فلان شخص
به جنت رفت و در دوزخ چنانکه روزے بی بی عائشه صدیقه نزدیک دفن طفلے از اطفال گفت مر طفلی بهشتی بود به بهشت
رفت حضرت رسالت پناه صلی اللہ علیه وسلم بی بی عائشه را ازین گواهی منع فرمود که از کجا میگوئی که به بهشت رفت چون
جبرئیل بر شما فرود نیامده شما را چگونه از غیب آگاهی شد که به جنت رفت پس اے فرزند جائیکه گواهی عائشه بی بی در
حضور سرور کائنات روا نباشد گواہے شخصے دیگر بعد از پیغمبر صلے اللہ علیه وسلم چگونه روا باشد الغرض چون بعد از
انبیا و بعد از عشره مبشره هیچکس را گواهی بجنت مطلق نیامده بلکه هر کدام از اولیا در حیرت اند بلکه از غایت
بے نیازی اللہ تعالی پیغمبران نیز در حیرت اند چنانکه گفته اند رباعی اے دل تا کے فضولی و بوالعجبی ٭
از ما چه نشان عاقبت مطلبی ٭ سرگشته بودند وخواه نبی در وادی لا اُدْرِی ما یفعل بے قوله

وَاَیْقِنْ اَنَّ کُلَّ الْخَلْقِ فَانٍ ‌ ‌ ‌ ‌ وَیَبْقٰی وَجْهُ رَبِّكَ ذِی الْجَلَالِ

و یقین کن بدرستی که تمامی خلق فانی و فنا شونده و باقی است و همیشه باشد ذات پروردگار تو که صاحب بزرگی و برتری ست اینجا وجه ذات باریتعالی را گویند و بعضے مجتهدان بر آنند که در قرآن مجید ذکر وجه و ذکر ید و غیره که رفته ست آنرا تاویل نکنند چنانکه نگویند که بمعنے قدرت و ید نعمت ست بلکه ید را ید و وجه او وجه می گویند و سکوت کنند و میدانند که همه صفات خدایتعالی ست که ید قدرت را وجه قدرت بگوئیم پس صفت ید و وجه از میان رفع شود و قدرت ثابت شود و صفات وجه و ید را باطل نمود رنج شاید این همه صفات ذات ست و از او صفات او این وجه و ید که ذکر کرده شده است نه مانند ید و وجه مخلوقات میباشد مراد آن ید و وجه بجز حقتعالی هیچکس نمیداند که بکدام مراد ید و وجه گفته است حاصل آنکه کلام تمامی خلق فانی شونده اند و ذات پروردگار تو باقی است در تمامی خلق چه ارواح چه اجسام چه عالم منظورات و چه عالم علوی و چه سفلے و میگویند که فنا روح همین ست که از بدن مالوف او جدا شود و فناء اجسام خروج روح از بدن ست و فنا اهل جنت و دوزخ را نمی باشد این برا جزا و آن برای سزا پیدا نموده شده است مگر در وقت فنا عالم اهل جنت و دوزخ را نیز سکرے و بے هوشی هم رخ نماید هم بعضی گفته اند که فناء شان در آن سکر و بی هوشی حاصل ست و لقاء ذات حق سبحانه و تعالے جل شانه و عز ذکره تا ابد الاباد باشد که لا انتها و لا انقطاع لبقائه و صلے الله علے خیر الوری محمد و آله و اصحابه اجمعین پس ازین مصنف در آخر کتاب خود زاری بسیار می نماید و از هر کدام مسلمان میخواهد الله تعالے آمرزیده دارد مصنف و شارح و خواننده و نویسنده و شنونده و یاد کننده و جمیع مومنین و مومنات را بحرمة النبی آخر الزمان صلے الله علیه و سلم فی کل وقت و حین و آن ؛

تمت

حاشیه متعلقه صفحه ۲۲ قالت الفلاسفة الهیولے قدیم منزه عن سمات الحدوث ثم حدثت فیه الاعراض و الترکیبات باحداث الله تعالے و یلیهم ان اتحاد الشئ لا من اصل محال کما فی الشاهد فلا یصح حدوث المحدث الا عن مادته فاضطروا الی القول بالهیولے حتی یمکن خلق الاشیاء من ذلک هذا زعمهم فان کلامنا و سائر افعالنا یوجد لا عن مادة بهذا یبطل قولهم انما الحق کذا فی الشرح ۱۲

حاجی محمد نبی و عبد الحی تاجران کتب
بازار ارگ - قندهار (افغانستان)

در مطبع ایگل بلاک کمپنی. دہلی

ا

امین

... غټ خبر

ښاغلی دوکتور عبدالظاهر په کوهدامن کښې د شفاخانې جوړولو امر ورکړ. ښاغلی عبدالحکیم په مسکو کښې لوی ...

د مصر لوی سفیر کابل ته راغی.

د امریکا د رئیس جمهور معالج داکتر او وویل چه آیزنهاور د دماغی ناجوړی په اثر ... شوی دی. ښاغلی خروشچف ...

کښې په یوه میلمستیا کښې وویل چه اتحاد شوروی حاضر دی ورو هیوادو ته اتومی کومکونه ورکړي. د ...

اخبار لیکي چه ژر به د مصر او فرانسې ترمنځ بیا اقتصادی تړون وشي. سیدی محمد بن یوسف د خپلو ملګرو سره واشنګ...

جمال عبدالناصر وویل که چیری پر سوریه تیری وسی د مصر قواوی چه هلته دی بخه به ئی ونیسی. د المان صدر اعظم ...

په لاړ داده چه د اتلانتیک پکټ قوی واوسی. مانیلا ته د اوربحت او سخت باد له کبله ډیر تاوان رسیدلی دی.

د شفاخانې جوړولو امر ورکول

کابل، پرون د ماپښین په ۲ بجو د روغتیا د وزارت کفیل ښاغلی دوکتور عبدالظاهر کوهدامن حکومت ته لاړ او هلته په داسې حال کې چه د هغه ځای حاکم او مخور ورسره وه [illegible] د کوهدامن په نوی ښار کې ئی د یوی شفاخانې ځای وټاکی او د جوړیدو امرئی ورکړ.

الجمهوریت لیکلی دی

قاهره: د قاهری چاپ الجمهوریت خپل په یوه مقاله کی لیکی د مصر او فرانسې مالی خبری به ژر په پوره دی او ژر به د فرانسې او مصر روابطو په باره کی یو تړون و ... دنیا سی روابطو ته تنګر لو سوی.

و اشنګټن ته رسیدل